

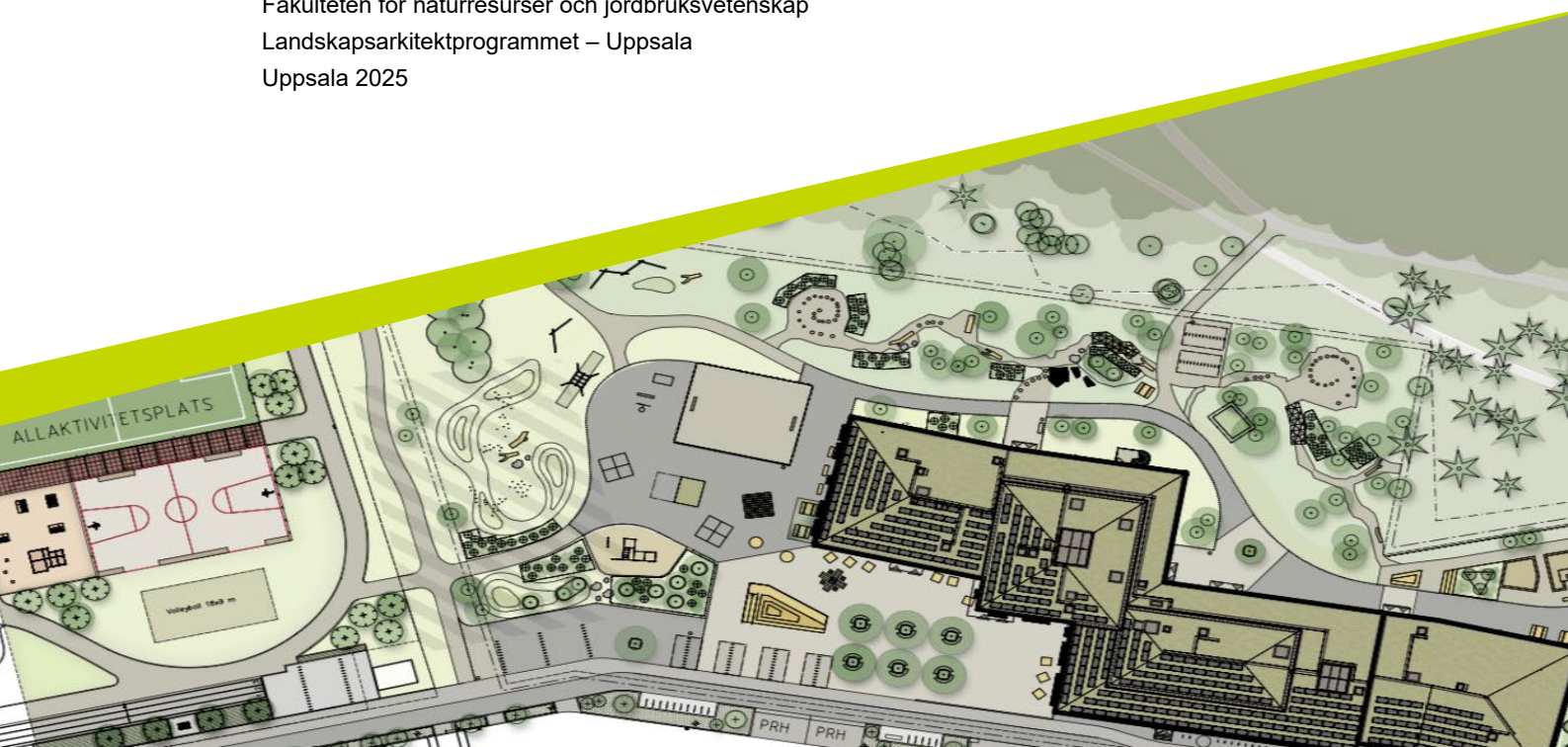

Skolgården: Från socialt till hållbart

En analys av samhällsplaneringsidealens påverkan på skolgårdars utformning och sociala hållbarhet från 1950-talet fram till idag

Frida Lörn hag & Linn Berglund

Examensarbete/Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitektprogrammet – Uppsala
Uppsala 2025

Skolgården: Från socialt till hållbart - En analys av samhällsplaneringsidealens påverkan på skolgårdars utformning och sociala hållbarhet från 1950-talet fram till idag

The schoolground: From social to sustainable - An analysis of the impact of community planning ideals on the design and social sustainability of schoolgrounds from the 1950s to the present day

Frida Lörn hag & Linn Berglund

Handledare: Åsa Åhrland, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land

Examinator: Petter Åkerblom, Sveriges lantbruksuniversitet, institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0861

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet – Uppsala

Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2025

Omslagsbild: Illustrationsplan över Rosendals skola av Lionel Thivat 2021

Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Urban, Barnperspektiv, Samhällsplaneringsideal, Förtätning, Hållbar stad, Social hållbarhet, Skolgårdar, 1900-tal, 2000-tal, Sverige

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och

jordbruksvetenskap Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Förord

Studien är ett kandidatarbete på landskapsarkitekturprogrammet vid Sveriges lantbruksuniversitet i Ultuna och omfattar 15 hp. Arbetet genomfördes vårterminen 2025. Arbetet har fördelats jämnt mellan de två författarna: Frida Lörn hag och Linn Berglund. Båda har deltagit i planeringen, insamling av material, skrivarbetet och analysen. Linn Berglund har skrivit majoriteten av analysen gällande Almtunaskolan medan Frida Lörn hag har skrivit majoriteten av analysen till Gränbyskolan och Rosendals skola. Revideringen i sin helhet har utförts av båda. Layouten är diskuterad mellan båda författarna men främst utförd av Linn Berglund, som även arbetat mycket med en fördjupad bearbetning av texten. Frida Lörn hag har varit kommunikationsansvarig med kontaktpersoner och handläggare för att få tillgång till opublicerat material och upphovsrätt, samt har sett till att referenshantering och användning av källor har gått rätt till.

Vi vill passa på att tacka de som varit med och bidragit till studien. Tack till Åsa Åhrland som har handlett oss under studiens gång och även vår handledningsgrupp som givit oss kontinuerlig återkoppling och feedback. Vi vill även tacka Erik Lindblad från Uppsala stadsarkiv som varit till stor hjälp för insamlingen av historiskt material. Tack även till Uppsala kommun som bidragit med ritningar från allmänna handlingar. Vi vill även tacka de familjemedlemmar som varit ett stöd under processen samt bidragit med feedback.

Frida Lörn hag och Linn Berglund, mars 2025, Uppsala.

Sammanfattning

Skolgårdar är en plats som länge varit en betydelsefull del av stadens rum. Genom historien har skolgårdarnas utformning haft olika uttryck och fokus gällande till exempel lekmöjligheter, fysisk aktivitet och socialt umgänge. Detsamma gäller olika ideal inom samhällsplaneringen som har påverkat samhällets utformning. Denna studie undersöker hur dessa samhällsideal speglas i utformningen av skolgårdarna på grundskolorna: Almtunaskolan, Gränbyskolan och Rosendals skola i Uppsala, och om det går att avläsa de riktlinjer som gällde under den tidsperiod som skolorna anlades. Utöver detta analyseras det hur deras utformning, utifrån idealen, bidrar till en socialt hållbar skolgård.

En av metoderna som använts till studien är en litteraturgenomgång av lagar, vetenskapliga publikationer och litteratur. Idealerna på de tre skolgårdarna har sedan granskats och analyserats med hjälp av en arkivstudie där material och ritningar tagits fram från Uppsala stadsarkiv samt Uppsala kommun. Därefter utförs en sociala hållbarhetsanalysen med ett verktyg utvecklat av studiens författare som har utgångspunkt i två rapporter från forskningscentrumet Mistra Urban Futures för hållbar urban utveckling.

Utifrån metoderna som använts kan slutsatsen dras att samhällsplaneringsideal i stor utsträckning kan avläsas i skolgårdarnas utformning. Det går också att påstå att skolgårdar i flera decennier varit underprioriterade i samhället. Kunskapsunderlaget visar att det under historiens gång funnits få riktlinjer som reglerat och skyddat skolgårdens utformning. Utvecklingen av skolgården som en socialt hållbar plats går dock framåt. Gårdarna har gått från att vara tomma och asfalterade till att det idag finns mer kunskap om social hållbarhet som bidrar till ökad tillgänglighet, delaktighet och variation av funktioner. Barnens rättigheter är idag även skyddade genom svensk lag. Trots detta finns det fortfarande brister att utläsa. Hållbarhetsperspektivet har givit upphov till ett ökat miljöfokus där ideal såsom förtätning är framträdande, ett ideal som inom samhällsplaneringen fått konsekvenser på den sociala hållbarheten. Det handlar om trånga skolgårdar med allt mindre friyta per barn. Det har därmed skett en utveckling sedan 1950-talet. Studien visar dock på en kunskapsbrist när det gäller de rådande samhällsidealens påverkan på skolgårdar. Utifrån detta finns det ett behov av tydligare skydd och riktlinjer för skolgårdarnas utformning.

Nyckelord: Urban, Barnperspektiv, Samhällsplaneringsideal, Förtätning, Hållbar stad, Social hållbarhet, Skolgårdar, 1900-tal, 2000-tal, Sverige

Abstract

Schoolgrounds are a place that has long been a meaningful part of the urban space. Throughout history, the design of schoolgrounds has had different expressions and focuses regarding, for example, play opportunities, physical activity and social interactions. The same applies to different ideals in community planning that have influenced the shaping of society. This study examines how these social ideals are reflected in the design of the schoolgrounds of three elementary schools in Uppsala: Almtunaskolan, Gränbyskolan and Rosendals skola, and whether it is possible to decipher the guidelines that were in effect during their constructions. In addition, it is analyzed how these designs, based on the ideals, contribute to socially sustainable schoolgrounds.

One of the methods for this study is a literature review of laws, scientific publications, and literature. The ideals on the three schoolgrounds has then been examined and analyzed using an archival study where material and landscape plans has been brought out from Uppsala city archive and Uppsala municipality. Moreover, a social sustainability analysis is executed with a tool developed by this study's authors and is based on two reports from Mistra Urban Futures research center for sustainable urban development.

Based on the methods used, it can be concluded that social planning ideals can be deciphered in the design of the schoolgrounds. It can also be said that schoolgrounds have been underprioritized in society for several decades. The knowledge base shows that throughout history there have been few guidelines that have regulated and protected the design of schoolgrounds. The development of the schoolground as a socially sustainable place is, however, moving forward. They have gone from being empty and paved, to a situation where there today exists more knowledge about social sustainability which contributes to increased accessibility, participation and variations of functions. Children's rights are also now protected by Swedish law. Despite this, it is still possible to detect shortcomings. The sustainability perspective has given rise to an increased environmental focus where ideals such as densification is prominent, an ideal that in community planning has had consequences on social sustainability. This concerns crowded schoolgrounds with decreasing open space per children. There has thus been a development since the 1950s. his study shows a lack of knowledge regarding the impact of prevailing social ideals on schoolgrounds. Therefore, it can be concluded that there is a need for a more distinct protection and guidelines for the design of schoolgrounds.

Keywords: Urban, Children's perspective, Community planning ideals, Densification, Sustainable city, Social sustainability, Schoolground, 20th century, 21th century, Sweden

Innehållsförteckning

Förord	3
Figurförteckning	9
1. Inledning	11
1.1 Syfte och frågeställningar	12
1.2 Avgränsning	12
2. Metod och teori	14
2.1 Litteraturgenomgång och arkivstudie.....	14
2.2 Teoretiskt ramverk för bedömning av social hållbarhet	16
2.2.1 Social hållbarhet som metod	16
Tillgång och tillgänglighet.....	18
Samverkan och delaktighet.....	18
Blandning och variation.....	19
3. Från ideal till social hållbarhet	20
3.1 Efterkrigstidens rekordår	20
3.1.1 Almtunaskolan	20
Riktlinjer och utformning	22
Redskap	23
Vegetation	24
Leken som koncept	25
3.1.2 Almtunaskolans sociala hållbarhet	26
3.2 Normplaneringens standardiserade skolor	27
3.2.1 Gränbyskolan.....	28
Barnens delaktighet	31
Riktlinjer och utformning	32
Idrott och aktivitet.....	33
Vegetation	33
Trafik och säkerhet	34
3.2.2 Gränbyskolans sociala hållbarhet.....	34
3.3 2000-talets förtätade skolgårdar	36
Reaktioner mot normplaneringens skolgårdar	36
3.3.1 Rosendals skola	37
Friyta.....	37
Utformning och utrustning	38
Barns rättigheter.....	41
Nytt säkerhetsfokus	42
3.3.2 Rosendals skolas sociala hållbarhet	43
4. Diskussion	45

4.1	Hållbarhetsutveckling och bristande barnperspektiv	46
4.2	Reflektion över metoden	48
4.3	Framtida forskning	50
Referenser.....		51
Otryckta källor:		57

Figurförteckning

Figur 1. Karta över Uppsala centrum med de tre skolorna i studien utplacerade. Skapad utifrån: Fastighetskarta © Lantmäteriet (2025)	14
Figur 2. Ritning över Almtunaskolans utemiljö med ett stort inslag av vegetation. (Laufors, E. (1952). Almtunaskolans förslag till park. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv, ritning nr 164d30. [2025-02-11])	21
Figur 3. Ritning av uppmättningsplan för Almtunaskolan och dess parkområde. Ritningen visar den slutgiltiga gestaltningen över skolgårdens utformning. (Pettersson, B. (1960). Almtuna parkområde och skola, uppmättningsplan. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala Stadsarkiv, ritning nr 164d45. [2025-02-11])	24
Figur 4. Del 1 av ritningen över Gränbyskolans planteringsförslag som visar högstadiets utformning. (Lundqvist, L. (1966). Gränbyskolan Planteringsförslag. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv., ritning nr 154d8. [2025-02-11])	29
Figur 5. Del 2 av ritningen över Gränbyskolans planteringsförslag som visar friidrottsytan. (Lundqvist, L. (1966). Gränbyskolan Planteringsförslag. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv, ritning nr 154d8. [2025-02-11])	30
Figur 6. Del 3 av ritningen över Gränbyskolans planteringsförslag som visar låg och mellanstadiets utformning. (Lundqvist, L. (1966). Gränbyskolan Planteringsförslag. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv, ritning nr 154d8. [2025-02-11])	31
Figur 7. Skiss över gestaltungsplan som ska innehålla inslag av elevernas förslag för Gränbyskolans skolgård. (Gränbys arbetsnämnd (1970). Yttrande över förslag till utformning av Gränbyskolans skolgård. [Fotografi]. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv. [2025-02-11]).....	32
Figur 8. Illustrationsplan över Rosendals skolas skolgård som visar skolgårdens utrustning och innehåll. (Thivat, L. (2021). Bygglövshandling: Illustrationsplan. [skärmbild]. Uppsala kommun, ritning nr L-30-1-52701-02 [2025-02-18])......	39
Figur 9. Markplaneringsplan 1 över Rosendals skolas skolgård som bland annat visar gårdens markmaterial. (Thivat, L. (2021a). Bygglövshandling: Markplaneringsplan. [skärmbild]. Uppsala kommun, ritning nr L-31-1-52701-01 [2025-02-18])	40

Figur 10. Markplaneringsplan 2 över Rosendals skolas skolgård som bland annat visar gårdens markmaterial. (Thivat, L. (2021b). Bygglövshandling: Markplaneringsplan. [skärmbild]. Uppsala kommun, ritning nr L-31-1-52701-02 [2025-02-18])	40
Figur 11. Markplaneringsplan 3 över Rosendals skolas allaktivitetsplats. (Thivat, L. (2021c). Bygglövshandling: Markplaneringsplan. [skärmbild]. Uppsala kommun, ritning nr L-31-1-52701-03 [2025-02-18])	41

1. Inledning

Samhället är uppbyggt av ideal, riktlinjer och normer som påverkar utformningen av städer. Det stadsbyggnadsideal som under 2000-talet har varit mest framträdande berör hållbara städer där förtätning är i fokus (Boverket 2016). Att planera ur ett hållbart perspektiv kommer från Brundtlandskommissionens uttalande om att inte bara planera städer enbart för stadens aktuella befolkning utan även för kommande generationer (WCED 1987). I denna form av samhällsplanering har dock den sociala dimensionen under senare år i viss mån kommit i skymundan. Det kan ha sin grund i att social hållbarhet som begrepp är svårdefinierat och svårt att applicera som verktyg i planeringen (Ström et al. 2017 ; Eken et al. 2020). Social hållbarhet innebär att producera men också att bevara sociala värden av betydelse i samhället såsom deltagande, rättvisa och välmående (ibid). Dessutom är även barnperspektivet svårt att applicera inom planeringen. Barn utgör en femtedel av Sveriges befolkning (Boverket 2023b), och deras rättigheter är stadgade i barnkonventionen som stärker barnens individualitet, och säger att alla beslut som görs gällande barn ska vara för barnens bästa (Unicef 2024). Barnkonventionen har varit en svensk lag sedan år 2020, men ratificerades redan år 1990 (Regeringskansliet u.å.). Trots detta är barnperspektivet inte alltid inkluderat i stadsplaneringen (Ingelstam 2021:10), en planering som kan tolkas påverka barns möjlighet till lek och utveckling i städer.

Ideal inom samhällsplanering är något föränderligt, där exempelvis hållbarhet och barnperspektiv har hanterats och betonats olika genom åren. Under 1900-talet uppkom flera nya ideal kring samhällsplanering och synen på barns utrymmen i staden. Främst skedde ett skifte i synen på barn som individer under efterkrigstiden (Jansson et al. 2016:130). I samband med detta togs flera nya reformer och riktlinjer fram under perioden mellan 1940–1980-talet som kallas för “folkhemmet” (Kylín & Bodelius 2015:12). Det nya samhällsplaneringsidealet kom att bli “normplaneringen”, ett samlingsbegrepp för de normer och ideal som uppkom under folkhemmet och som påverkade samhällsplaneringen (Jansson et al. 2016: 81). Trots nya riktlinjer för lekytor var fokuset på skolgårdarna under 1950–1960-talet lågt vilket ofta resulterade i stora, tomma gårdar (Larsson et al. 2017:146). Under följande decennier väcktes kritik för denna form av planering (Larsson et al. 2017:171), vilket ledde till ännu färre riktlinjer men ett högre säkerhetsfokus för barns lekytor (Jansson et al. 2016:79).

Idag har samhällsplaneringen förändrats i den mån att barnperspektivet och det sociala perspektivet glömts bort till förmån för ett ekonomiskt och ett miljömässigt perspektiv (Ingelstam 2021:10 ; Finansdepartementet 2021:6). Detta kommer till uttryck i till exempel i den snabba utvecklingen som sker i

stadsutvecklingen med förtätningsidealets framfart (Nolin 2022:82). För barnen resulterar detta i en stad som inte är anpassad för dem (Jansson 2008:89). När vuxna planerar samhället har barn i stället hänvisats till specifika lekytor med säker utformning där barn kan vistas (ibid). Specifika lekytor såsom skolgårdar blir därför negativt påverkade av ideal som förtätning då dagens skolgårdar blir färre i antal samt minskar i yta (Boverket 2022b). Bristen på ett barnperspektiv och ett socialt perspektiv är därför ett viktigt problem att lyfta, och ett relevant ämne inom landskapsarkitekturen för vidare forskning. I slutändan är det främst landskapsarkitekter som planerar skolbarnens utemiljöer och därmed krävs en god kunskap om idealens påverkan på samhällsplaneringen. Barnens skolmiljö kan främjas genom utvecklingen av skolgårdar, något som kan lyftas med hjälp av att studera samhällsplaneringsidealens förändring ur ett historiskt perspektiv och dess funktion för social hållbarhet.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att analysera hur svenska samhällsplaneringsideal har påverkat svenska skolgårdar från 1950-talet fram till idag för att sedan utläsa dess påverkan på skolgårdens sociala hållbarhet. Syftet är att genom det historiska perspektivet lyfta fram den betydelse olika samhällsplaneringsideal har haft för skolgårdar genom åren och hur detta i sin tur kan ge en bild av hur dessa ideal speglar social hållbarhet. Målet är att bidra med ny kunskap om skolgårdarnas roll för social hållbarhet.

- På vilket sätt har skolgårdars utformning, från 1950-talet fram till idag, påverkats av de samhällsplaneringsideal som var aktuella vid gårdarnas anläggning?
- Hur har samhällsplaneringsidealen i sin tur påverkat den sociala hållbarheten på tre skolgårdar i Uppsala?

1.2 Avgränsning

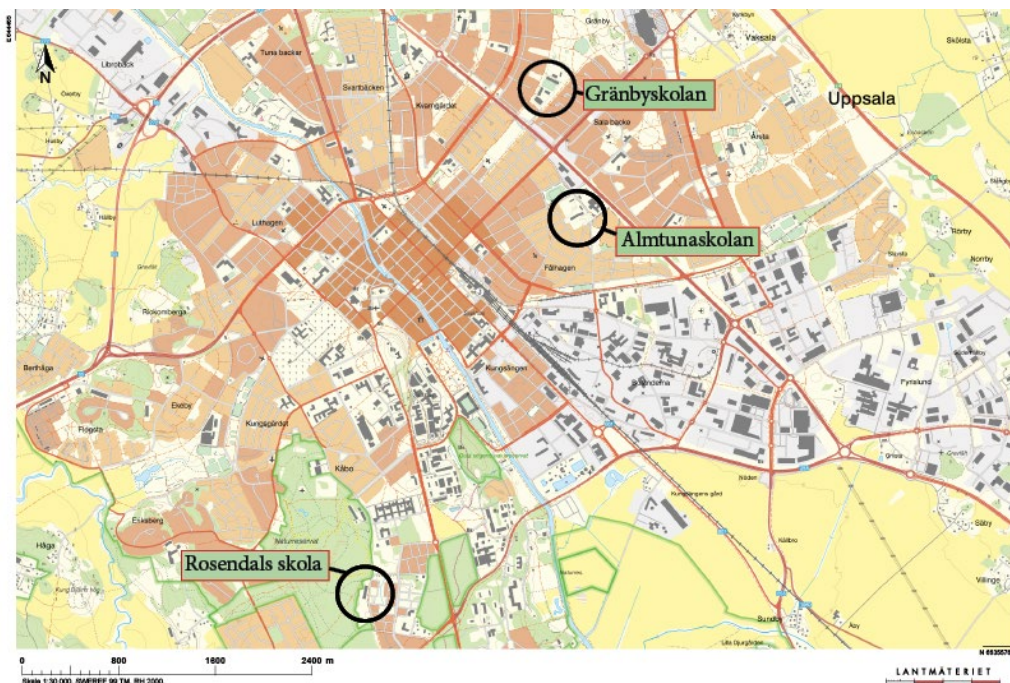
Studien har en tidsmässig och geografisk avgränsning. Tidsmässigt avgränsas studien till skolgårdar anlagda på 1950-talet och framåt. Detta grundar sig bland annat på Riksdagens proposition från år 1950 (Prop. 1950:70) som innebar nya lagstiftningar och riktlinjer kring skolgårdens utformning. Tidigare i Sveriges historia var skolträdgården ett vanligt inslag och skolträdgårdarna som koncept var som mest utrett under 1890–1910-talet (Åkerblom 2007:119). Under 1900-talet började dock lek och idrott ses som viktigare inslag på skolgårdarna än odling, vilket ledde till att skolträdgårdarna med tiden kom att försvinna

(Åkerblom 2007:120). 1900-talets mitt blev därför en tid där lek, säkerhet och trafik fick ett stort fokus inom samhällsplaneringen (ibid). Detta skifte ses av författarna till denna studie som en intressant startpunkt för att undersöka förändringar i samhällsplaneringsideal. Geografiskt avgränsas studien till skolgårdar i Uppsala och därför är arkivmaterialet framtaget för Uppsala kommun snarare än hela Sverige. Studien baseras på skolgårdar, men ibland används ändå riktlinjer gällande lekplatser generellt. Anledningen till detta är att det finns få riktlinjer som är specifikt riktade till skolgårdars utformning. I skolgårdar ingår vanligtvis lekplatser med till exempel traditionell lekutrustning och markunderlag. Av denna anledning är det därför möjligt att applicera riktlinjer för lekplatser på skolgårdarnas lekmiljöer.

Analysen har avgränsats till att enbart behandla frågor gällande skolgårdarnas sociala hållbarhet vid skolornas anläggning. Hållbarhet som helhet är ett stort teoretiskt perspektiv som inkluderar ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet (Naturvårdsverket u.å.). Då skolgårdar är sociala miljöer där barn interagerar med varandra och då de har en påverkan som uppväxtmiljö har social hållbarhet valts som perspektiv för analys.

2. Metod och teori

Arbetet är en kvalitativ studie baserad på en litteraturgenomgång och arkivstudie av forskning och riktlinjer från historiskt källmaterial, vetenskapliga publikationer samt lagar. Arbetet är utfört enligt GDPR, och samtycke har inhämtats för användning av material. Litteraturgenomgången, arkivstudien och granskning av ritningar fungerar som ett underlag för analysen. Analysen i sin tur kommer att utgå ifrån perspektivet om social hållbarhet, för att utläsa hur väl detta kan tillämpas på de valda skolgårdarna: Almtunaskolan, Gränbyskolan och Rosendals skolas utformning, se figur 1 för skolornas placering i Uppsala. Social hållbarhet används som ett teoretiskt analysverktyg och i avsnitt 2.2 “Teoretiskt ramverk för bedömning av social hållbarhet” ges vidare förklaring av begreppet social hållbarhet.

Figur 1. Karta över Uppsala centrum med de tre skolorna i studien utplacerade. Skapad utifrån: Fastighetskarta © Lantmäteriet (2025)

2.1 Litteraturgenomgång och arkivstudie

En litteraturgenomgång har utförts för att få en överblick över de lagar och ideal som funnits inom svensk samhällsplanering från 1950-talet fram till idag. Detta har gjorts för att sedan kunna göra en sammanställning av det material som haft

en betydelse för svenska skolgårdars utformning. Studien, som bygger på en kronologisk struktur, är sedan uppdelad i större tidsperioder utifrån det kunskapsunderlag som hittats och varit framträdande i litteraturgenomgången. Perioderna är benämnda “Efterkrigstidens rekordår” (ca 1950–1960), “Normplaneringens standardiserade skolor” (ca 1960–1970), och “2000-talets förtätade skolgårdar” (ca 1990–2025). Rubrikerna är samlingsnamn gjorda av författarna för att sammanfatta de övergripande idealen och händelserna inom samhällsplaneringen som har haft betydelse för skolgårdarnas utformning vid varje epok.

Det empiriska materialet som använts för litteraturgenomgången är baserat på vetenskapliga publikationer, litteratur, lagar samt rapporter om riktlinjer med relevans till ämnet. De vetenskapliga publikationerna ligger till grund för studiens hållbarhetsaspekt, där forskningscentrumet Mistra Urban Futures bidragit med underlag för definitioner och verktyg för applicering av social hållbarhet. Utöver detta är det rapporter och litteratur inom humaniora som det empiriska materialet främst består av. Här är Sveriges riksdag och Boverket framträdande när det gäller kunskapsunderlag för lagar, riktlinjer och rekommendationer för skolgårdars utformning. Böckerna *Plats för lek* av Märith Jansson och Åsa Klintborg (2016), samt *Den svenska skolgårdens historia: Skolans utemiljö som pedagogiskt och socialt rum* skriven av Anna Larsson, Björn Nolin och Maria Rönnlund (2017) har bland annat bidragit till fördjupad förståelse över lekmiljöer och skolgårdars historia och utformning. Google Scholar och Libris har varit de främsta databaserna för insamlingen av forskningsunderlaget och litteraturen.

Fortsättningsvis har en arkivstudie och granskning av ritningar använts som metod vid analysen av skolgårdar i Uppsala kommun. Med hjälp av Uppsala stadsarkiv och Uppsala kommun har ritningar och historiskt material tagits fram för att få en tydlig bild av skolgårdarnas utformning vid invigning. Tre besök har ägt rum hos stadsarkivet där tillgängligt material såsom ritningar och övrig dokumentation över Almtunaskolan och Gränbyskolan har studerats och fotograferats. Den övriga dokumentationen består bland annat av tidningsurklipp och protokoll som förts vid anläggningen av respektive skola. Uppsala kommun har bidragit med ritningar över Rosendals skola.

Skolorna Almtunaskolan, Gränbyskolan och Rosendals skola är utvalda på grund av att de byggdes åren 1953, 1968 och 2024 och passar därför in i studiens tidsmässiga avgränsning. Urvalet av skolor baseras också på tillgången till dokumentation och publicerat material, varför vissa skolor i Uppsala valdes bort för vidare analys då mindre material fanns att tillgå.

2.2 Teoretiskt ramverk för bedömning av social hållbarhet

I den här studien appliceras social hållbarhet som ett teoretiskt begrepp i ett analysverktyg som författarna själva tagit fram. Analysverktyget har applicerats på de tre skolorna och de stadsbyggnadsideal som var aktiva vid skolornas anläggning. Två rapporter av Mistra Urban Futures (Ström et al. 2017 ; Eken et al. 2020), ett internationellt forskningscentrum för utveckling av urban hållbar utveckling (Mistra Urban Futures u.å.), används som underlag för att definiera och använda social hållbarhet som verktyg. Dessa rapporter är utvalda för att de ger ett tydligt underlag för social hållbarhet, något som annars kan vara ett komplext begrepp.

2.2.1 Social hållbarhet som metod

Begreppet social hållbarhet innebär flera förhållningssätt när det gäller definition. Det kan förstås ur ett samhällsplaneringsperspektiv som de handlingar och aktiviteter från lokal till nationell nivå som kan påverka den sociala hållbarheten (Ström et al 2017:14). Det innebär alltså att producera sociala värden, värden i samhället som av olika anledningar anses vara eftersträfvansvärda och betydande för bevarande, till exempel jämlikhet, utbildning, rättvisa, välmående och delaktighet (Eken et al. 2020:8). Begreppet inkluderar också flera aspekter. Det finns en tidsmässig aspekt där tiden för att utveckla relevanta värden ifrågasätts men även hur lång tid ett värde kan bevaras. Det finns även en rumslig aspekt där planering kan leda till ett positivt resultat av social hållbarhet på en specifik yta men ett negativt resultat på en annan (Ström et al. 2017:15). Mistra Urban Futures förklarar här i sin rapport *Rätt verktyg för jobbet? En översikt över verktyg för social hållbarhetsanalys i städer* (Eken et al. 2020) att begreppet kan inkludera sammanhållning, integration, deltagande, fysisk och psykisk hälsa, trygghet och tillit med mera. Slutligen krävs en förståelse av vilka värden samhällsplaneringen kan och inte kan påverka (Ström et al. 2017:15). Ett sätt det kan påverka är att lokalisera skolor i goda miljöer och för att skapa varierande och inkluderande städer (Engquist et al. 2012).

Begreppet social hållbarhet tycks dock ha en otydlig plats inom samhällsplaneringen. Mistra Urban Futures vill i rapporten *Social hållbarhet ur ett samhällsplaneringsperspektiv* bidra till diskussionen kring social hållbarhet genom att samla förhållningssätt och metoder ur ett bredare samhällsplaneringsperspektiv (Ström et al. 2017:5). Detta är också viktigt då de bland annat förklarar att den sociala dimensionen i viss mån har kommit i

skymundan när det gäller samhällsplanering (ibid), trots FN's globala mål för hållbara städer och samhällen (Globala målen 2024).

Utifrån detta kan det konstateras att begreppet social hållbarhet inom samhällsplanering är ett brett och svårdefinierat begrepp, främst när det kommer till att applicera det i praktiken. Enligt Mistra Urban Futures (Eken et al. 2020:3) finns det idag en uppsättning verktyg för användning i praktiken. Verktygen fungerar som modeller och kan ha betydelse för beslut som fattas inom stadsutvecklingen. Dessa kan dock i vissa fall vara svårförstådda när det kommer till dess uppbyggnad, såsom verktygets fördelar och nackdelar (ibid). På grund av detta vill rapporten av Mistra Urban Futures fungera som ett uppslagsverk där 28 verktyg presenteras och analyseras, verktyg som är tänkta att producera sociala värden (ibid).

Applicering av verktyg inom social hållbarhet är ett relativt nytt och komplext arbete i regel inriktat på samhällsnivå. Med grund i ovanstående argument kan det även konstateras att tillämpning av begreppet på skolgårdar kan vara än mer komplext då denna form av tillämpning heller inte har sin egen definition. Användning av social hållbarhet som teoretiskt begrepp i analys av skolgårdar är därför en metod som kräver ett mer specifikt och enkelt verktyg applicerbart på just skolgårdar, snarare än hela samhällen. För att kunna undersöka skolgårdarnas sociala hållbarhet har ett sådant analysverktyg tagits fram av denna studies författare. Detta verktyg är en prototyp för en skolgårdsanalys, som är ett försök till att hitta ett användbart verktyg för bedömning av skolgårdar i perspektiv av social hållbarhet.

Analysverktyget bygger på de strategier som Mistra Urban Futures identifierat i sin rapport *Social hållbarhet ur ett samhällsplaneringsperspektiv* (Ström et al. 2017:19). Utifrån den forskning de bedrivit har Mistra Urban Futures tagit fram fyra teman för att kunna hantera sociala aspekter inom samhällsplanering:

- Helhetssyn
- Tillgång och tillgänglighet
- Blandning och variation
- Samverkan och delaktighet

Verktyget framtaget till denna studie kommer endast att baseras på de tre sista punkterna, då temat "Helhetssyn" har ett perspektiv som innefattar hela samhället och därav svårt att använda vid analys av enbart skolgårdar. För att förenkla detta verktyg är det sedan modifierat för att anpassas efter skolgårdar. Det innebär att definitionerna utgår ifrån Mistra Urban Futures beskrivning av vardera tema, men

för att vidare kunna använda verktyget och applicera social hållbarhet på skolgårdar har viss vidare tolkning utförts av författarna. Externa källor såsom Boverket och Nationalencyklopedin bidrar med ytterligare förståelse och definitioner av begreppen. Nedan följer en beskrivning av dessa tre teman.

Tillgång och tillgänglighet

Detta tema innebär social rättvisa, något som ur ett samhällsperspektiv kan relateras till social och rumslig inkludering (Ström et al. 2017:23). Det innebär att det ska finnas en jämlik tillgång till samhällets offentliga resurser såsom kollektivtrafik och cykelbanor (Ström et al. 2017:24).

I fallet skolgårdar skulle detta kunna innebära en jämlik tillgång till gårdens resurser såsom natur och lekutrustning. Det är därför viktigt att skolgården ska vara tillgänglighetsanpassad. Det gäller anpassningar till rörelsehindrade, synskadade, hörselskadade eller människor med psykiska hinder (Nationalencyklopedin u.å:b). Tillgängligheten innebär att miljön ska vara anpassad så att människor med olika funktionsnedsättningar ska kunna använda platsen. Exempel på anpassningar är god belysning, kontrasterande färger och ramper istället för endast trappor (ibid).

Samverkan och delaktighet

Idag är planeringsprocessens ansvarsområden ofta uppdelade mellan olika aktörer och professioner (Ström et al. 2017:21). För att lyfta sociala aspekter är det då bra att arbeta mångsidigt med flera olika perspektiv. Exempelvis kan det gälla en samverkan mellan kommuner, byggherrar och föreningar som leder till att exempelvis bostadsmiljöer hänger ihop med den omgivande miljön (Ström et al. 2017:22). Samhällelig tillit kan främjas genom att befolkningen får en möjlighet att vara delaktiga i planerings- och beslutsprocesser (ibid). Medborgardialoger inom planering har visat sig ha positiva effekter både för individen och samhället (Ström et al. 2017:23). Att utföra en dialog med medborgarna är därav ett viktigt komplement till en representativ demokrati i dagens samhälle (Boverket 2022a). Syftet med dialogen är att de inkluderade ska ha möjligheten att påverka utvecklingen, och därav måste det ske tidigt i planeringsprocessen (ibid).

Vid applicering av samverkan och delaktighet på skolgårdar innebär det att inkludera eleverna, lärare och den allmänna omgivningen i hur skolgården exempelvis bör utformas för att samverka och samspela med de som påverkas av projektet.

Blandning och variation

För att öka den sociala hållbarheten är det viktigt att variera funktioner inom samhällsplaneringen, dels för att levandegöra städer men också för att skapa trygga miljöer (Ström et al. 2017:25). I rapporten riktas detta främst till varierande bostadsmöjligheter, men det skulle också kunna appliceras på skolgårdars uppdelning och rumslighet. Boverket förklarar på sin hemsida under rubriken *Utemiljöns funktioner och innehåll* (Boverket 2021) att för att främja barns behov, välmående, lärande och utveckling behöver utemiljön fylla flera funktioner. Gestaltningen bör delas in i olika delar med vegetation, lugna ytor, programmerade/ icke-programmerade ytor, samlingsplatser och ytor för lekutrustning. Det måste även finnas tillräckligt med utrymme så att de olika funktionerna inte stör varandra. Samtidigt ska skolgårdens olika delar och aktiviteter enkelt kunna övergå till varandra och alltså vara sammankopplade (ibid).

Varierande funktioner kan i samhället också skapa trygga boendemiljöer och förutsättningar för mötesplatser för en större blandning av människor från olika samhällsgrupper (Ström et al. 2017:25). Trygghet innebär en upplevelse av att vara fri från oro och hot i sin omgivning (Nationalencyklopedin u.å:c). Genom att också skapa förutsättningar för trygga mötesplatser, förklarar Boverket (Boverket 2022c) det som att det skulle öka den sociala inkluderingen. På dessa platser ska människor kunna mötas och knyta kontakter utan rädsla och oavsett socioekonomisk bakgrund, vilket främjar gemenskap och aktivt deltagande i samhället (ibid).

När blandning och variation appliceras på denna studie kan det tolkas att det även stämmer för skolungdomar på en plats som skolgården där det ska finnas stor variation och platser för möten som sträcker sig över kultur- och åldersgränser. Om dessa platser dessutom upplevs trygga och säkra, skulle den sociala inkluderingen öka.

3. Från ideal till social hållbarhet

I detta kapitel redovisas de tre skolorna. Under varje underrubrik beskrivs först de samhällsplaneringsideal som var aktiva under de olika idealens tidsepoker (Efterkrigstidens rekordår, Normplaneringens standardiserade skolgårdar samt 2000-talets förtätade skolgårdar). Detta varvas sedan kontinuerligt med en analys utförd av studiens författare gällande hur dessa ideal kopplas till den utvalda skolgårdens utformning. Därefter appliceras det teoretiska verktyget för att utläsa skolgårdarnas sociala hållbarhet baserat på deras utformning vid nyanläggning.

3.1 Efterkrigstidens rekordår

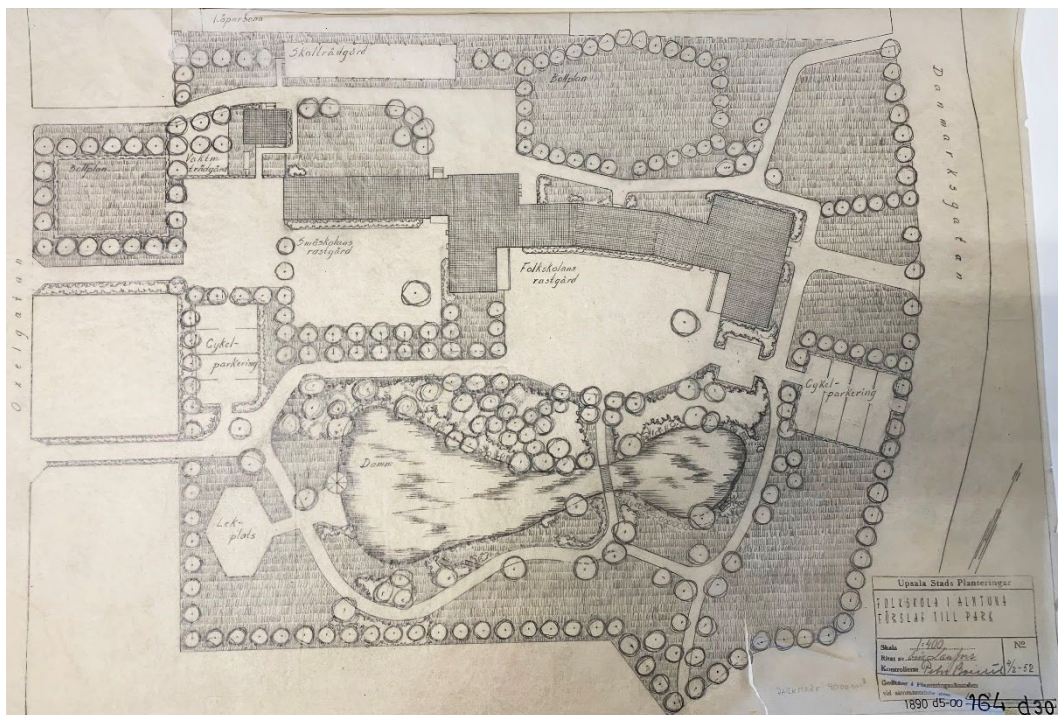
Efter andra världskriget skedde stora förändringar inom det svenska ekonomiska läget och samhällsplaneringen. Mellan 1940- och 1980-talet var den svenska samhällsplaneringen främst inriktad på att skapa det svenska "folkhemmet" (Kylin & Bodelius, 2015:12). Det svenska folkhemmet är ett uttryck framtaget av socialdemokraten Per Albin Hansson och baseras främst på sociala reformer som skulle göra vardagen bättre för Sveriges invånare (Nationalencyklopedin u.å:a).

Efter andra världskrigets slut befann sig världen i en efterkrigstid. En tid präglad av hög urbanisering, globalisering och samarbeten såsom FN för att verka för fred (Nationalencyklopedin u.å.e). Då Sverige inte var med och stred i kriget var landets industri åren därefter mycket framgångsrik, en period som kom att kallas "rekordåren" (Statistikmyndigheten 2016). Detta ledde till en hög BNP-tillväxt i Sverige (ibid). Försättningsvis under 1950-talet kom även Uppsalas befolkning att öka allt snabbare (Uppsala kommun u.å.), vilket kan antas vara en effekt av den mycket höga urbaniseringen under 1950-talet (Statistikmyndigheten 2015). En god ekonomi och en större befolkning ledde under rekordåren till ett allt större bostadsbyggande i Uppsala (Uppsalahem u.å.). För bland annat bostadsbolaget Uppsalahem innebar detta elva nya bostadsområden och sammanlagt 3100 nya bostäder under 1950-talet (ibid).

3.1.1 Almtunaskolan

Under efterkrigstiden med start från 1940-talet fick skolorna en ny utformning (Seeger 1985:47). Nya prioriteringar ledde till att skolhusen behövde byggas i etapper där de viktigaste delarna prioriterades framför övriga delar såsom gymnastiksal och samlingssalar (ibid). För övrigt var inte själva utemiljön lagligt reglerad, vilket resulterade i att skolgården inte fick mycket uppmärksamhet (Larsson et al. 2017:145). År 1950 fattade riksdagen ett

principbeslut för skolornas utformning där det nu skulle bli enhetsskolor och en nio år lång skolgång, där högstadiet tillkom (Prop. 1950:70). I Uppsala byggdes och invigdes Almtunaskolan år 1953 (Seeger 1985:90). Den vänstra delen av skolan benämndes som "Småskolan" för yngre barn och den högra som "Folkskolan" för äldre barn, vilket kan urskiljas i ritningen av Eric Laufors (1952), se figur 2. Den 6 maj år 1953 dokumenterade byggnadskommittén för Almtunaskolan också att arbetet för att anlägga skolgården kunde inledas (Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym F1:3).

Figur 2. Ritning över Almtunaskolans utemiljö med ett stort inslag av vegetation. (Laufors, E. (1952). Almtunaskolans förslag till park. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv, ritning nr 164d30. [2025-02-11])

I samband med rekordåren så ökade även antalet skolpliktiga elever i Uppsala (Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym F1:3), vilket skulle kunna vara ett resultat av den omfattande urbaniseringen som skedde under mitten av 1900-talet (Statistikmyndigheten 2015). I samband med detta och skolans nya utformning som omfattade en längre skolgång ökade också behovet av nya skollokaler (Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym F1:3). I Almtunaskolans fall, bland flera skolor i Uppsala, stämmer detta då skolan restes snabbt mellan 1952–1953: "För femte gången på åtta år samlas vi till skolinviqning i Uppsala" (ibid tidningsurklipp UNT 1953).

År 1955 publicerades nya anvisningar för skolans utformning (Kungl. Skolöverstyrelsen 1955) med bakgrund av riksdagens beslut år 1950 (Prop. 1950:70). Dessa anvisningar skulle vägleda bygget av skolgården, och trots den gynnsamma ekonomin som fanns under tiden uppmanade man ändå i dessa anvisningar också att ekonomisk hänsyn skulle tas till bygget av skolorna (Kungl. Skolöverstyrelsen 1955). Detta kan kopplas till den kvantitet av skolor som uppfördes under en kort tid i Uppsala. Almtunaskolan och dess gård anlades innan 1955 års anvisningar, men trots detta anses det ändå möjligt att applicera dessa anvisningar på skolan i denna studie då de grundades på riksdagens beslut från år 1950.

Riktlinjer och utformning

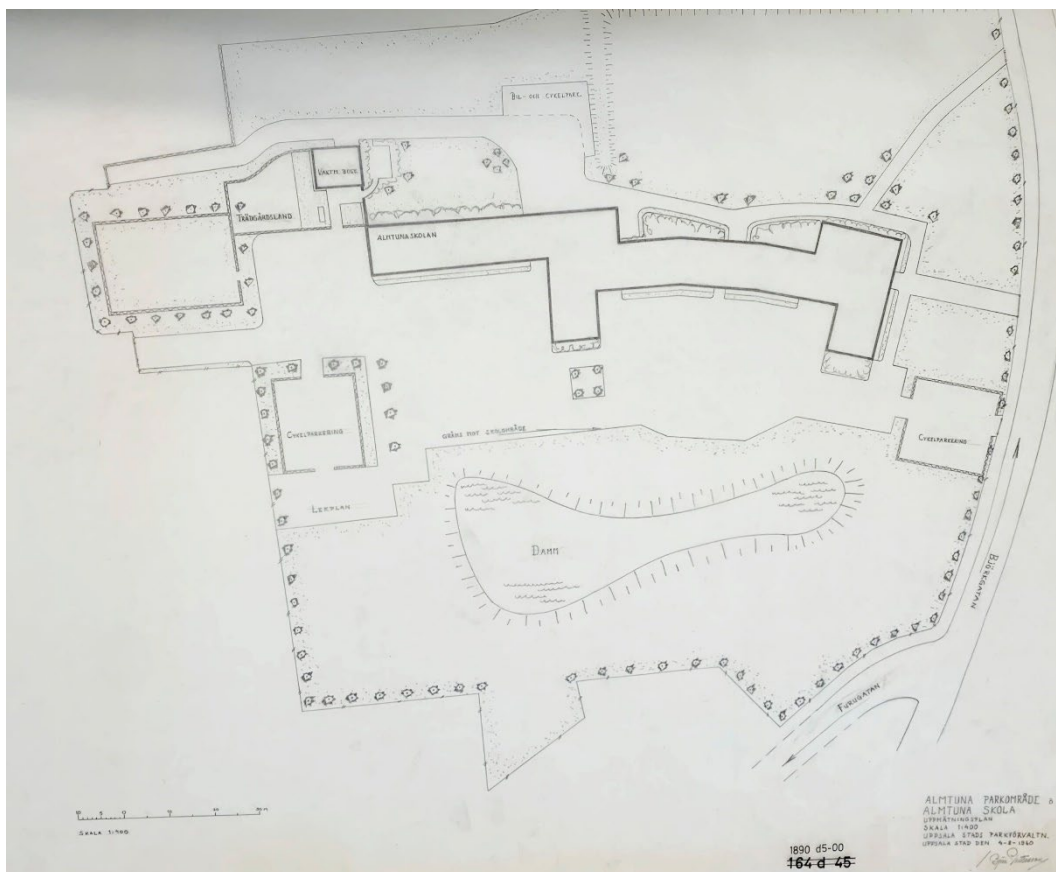
Med de nya anvisningarna från år 1955 fanns det dock mycket lite som reglerade utomhusmiljön på skolorna, vilket ledde till att utformningen ofta bortprioriterades, speciellt de estetiska aspekterna (Larsson et al. 2017:146). Utifrån dokumentationen som hittats så påbörjades utformningen av skolgården samma år som skolan invigdes (Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym F1:3). År 1960 uppkom en ny ritning av Björn Pettersson, se figur 3 på sida 24. Vid en jämförelse av ritningarna har skolgården förändrats mycket. Det finns inget underlag för vilken plan som följdes vid anläggning, och varför utformningen, enligt ritningen av Pettersson 1960, inte blev som ritningen av Laufors 1952. Skillnaden i skolgårdens utformning kan kopplas till tidens krav att prioritera skolbyggnaden, och där den yttre miljön glömts bort under tiden. Den första planritningen över skolgården (Laufors 1952) visar bland annat en väl genomarbetad gård med varierande element. Detta blev dock inte verklighet, vilket kan ses på planritningen av Pettersson (1960). Varför skolans yttre miljö inte prioriterades vid anläggningen skulle kunna förklaras, förutom brist på riktlinjer, av de anvisningar som senare utkom att ekonomisk hänsyn skulle tas till utformningen av skolorna.

Från år 1955 var riktlinjen att gården skulle "på ett lämpligt sätt" innehålla en lekplan och parkeringar, samt att det var viktigt att biltrafik och parkeringar är separerade från lekytan med till exempel träd och buskar (Larsson et al. 2017:145). Denna angivelse är relativt vag, där vad som är lämpligt är en tolkningsfråga. Föresättningsvis skulle lekplanen ha minst 10 kvm yta per barn samt vara helt plan (ibid). Enligt Petterssons ritning (1960) av Almtunaskolan kan det tolkas som att den har en relativt stor och tom plan för lek, samt angivna parkeringar för till exempel cykel. Bilvägarna är separerade från gården med hjälp av träd. År 1981, flera år efter invigningen, kan det konstateras att utformningen var fortsatt relativt tom: "Huset står bara rätt upp och ned på sin platta tomt.

Gränsen mellan de två skolgårdsdelarna är nödtorftigt markerad genom fyra små träd som är planterade i fyrkant” (Seeger 1985:90). Bristen på varierande element kan här tolkas härledas till bristen på riktlinjer kring skolgårdar generellt under 1950-talet, vilket skulle kunna förklara varför skolans yttre miljö, i fallet Almtunaskolan, inte heller prioriterades under tiden den anlades.

Redskap

De riktlinjer som fanns för skolgårdars lekplan under 1950-talet var att den skulle innehålla plats för bollekar och idrottsanordningar (Larsson et al. 2017:146). Den skulle vara helt plan och ett fåtal lekredskap skulle finnas för de mindre barnen som till exempel bollplank. Rörliga lekredskap såsom gungor skulle undvikas då de ansågs olämpliga. Förutom detta fanns direktiven att hela lekplanen skulle enbart bestå av materialet asfalt (ibid). Enligt ritningarna för Almtunaskolan av Laufors (1952) och Pettersson (1960) finns anvisade ytor för lek, men uppgifter om specifik lekutrustning på Almtunaskolan finns inte. Däremot var idrott och gymnastik viktigt utifrån det protokoll som fördes (Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym A1:1, §124). Här konstaterades det att bollväggar var ett önskemål för skolgården (ibid). För övrigt var skolgården plan och öppen. Lite lekutrustning samt stora öppna ytor för lek och bollsport stämmer med de riktlinjer som fanns angående skolans lekplan.

Figur 3. Ritning av uppmättningsplan för Almtunaskolan och dess parkområde. Ritningen visar den slutgiltiga gestaltningen över skolgårdens utformning. (Pettersson, B. (1960). Almtuna parkområde och skola, uppmättningsplan. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala Stadsarkiv, ritning nr 164d45. [2025-02-11])

Vegetation

Från 1955 års anvisningar fanns det få riktlinjer kring vegetation på skolgårdar. Idealet lutade snarare mot att lekplanen skulle bestå helt av asfalt och ha så få träd som möjligt (Larsson et al. 2017). Förutom ritningarna av skolan finns det mycket lite dokumenterat kring vegetationen för Almtunaskolans gård. Den ursprungliga planen för skolträdgården (Larfors 1952) innehöll bland annat ett stort antal träd i varierande karaktär. Det finns även uppgifter från ett protokoll som skrevs år 1952 där trädgårdsmästaren uttalade att "fruktträd bör ingå i skoltomtens planteringar i så stor utsträckning som är möjligt" (Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym A1:1, §43:1952). Vid den senare ritningen av Pettersson (1960) planterades dock träden enbart i kanterna och ytan i mitten av gården behölls helt öppen, se figur 3.

Byggnadskommittén har också under perioden dokumenterat kostnadsberäkningen för planteringarna, något som även här går igenom en förändring. År 1950 utgavs en preliminär kostnadsberäkning för planteringarna vid skolan på en yta av 5900 kvm på en kostnad av 17 700 kr. Detta gällde både gräs, träd och buskar. I april år 1954 utgavs en ny kostnadsberäkning för grovplantering och besåning av en yta av 6900 kvm runt dammen på en kostnad av 840 kr, vilket då bara gällde gräsfrön och röttslam (Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym A1:1). Denna information kan kopplas till den förändring som skedde i ritningarna mellan åren 1952 och 1960, varför utformningen för gården i slutändan fick mindre vegetation än det var tänkt. Utifrån de uppgifter som hittats kan det konstateras att det finns en generell brist på information om skolans vegetation. Det kan också vara så att detta är just fallet, att det var lite dokumenterat på grund av att de riktlinjer som fanns inte gällde krav på vegetation utan snarare att det helst inte skulle finnas på skolgårdarna. Varför trädgårdsmästarens krav på så många fruktträd som möjligt till synes inte gick igenom är svårt att svara på, men kan återigen härledas till angivelserna om ekonomisk hänsyn samt den upprepade normen att prioritera bort skolgårdars utformning.

Leken som koncept

Under mitten av 1900-talet konstaterades städerna vara en otrygg plats för barn, främst på grund av biltrafikens genomslag som på flera sätt varit farligt för barn och vuxna (Wohlin 1961:2). Barns lekmiljöer blev i samband med detta ett allt mer aktuellt ämne när det kommer till gestaltning och samhällsdiskussion (Jansson et al. 2016:50). Två inriktningar gällande karaktär tillkom: bygglekplatser och lekskulpturer. Dessa koncept lade större fokus på att stimulera barnens fantasi. Nu ansågs det att barnen själva skulle vara fria att få skapa sin lek, utan vuxnas direktiv men med lekledare som höll uppsikt. Detta utfördes dels med löst material, eller skulpturer som ett färdigställt koncept (ibid). Det finns dock lite underlag för om dessa ideal även stämmer för skolgårdar under tiden.

I fallet Almtunaskolan tillhörde planen ett friluftsbad, en form av plaskdamm som också var ett typiskt inslag i 1950-talets planering av lekytor (Stockholms stad 2021). Denna skulle anläggas i parkområdet söder om skolbyggnaden. Ytan utgjordes tidigare av en gammal lertäkt samt en damm som användes till bad (Seeger 1985:90). Enligt ritningen av Laufors (1952) gestaltades detta parkområde med organiska vägar, flera träd samt en bro över dammen. I februari år 1954 överlämnades ett förslag till detta parkområde med en så kallad "vegetationsdamm". Förslaget innebar bland annat att dammen skulle kunna användas som skridskobana på vintern (Byggnadskommittén för Almtunaskolans

arkiv, Volym F1:3). Dammen anlades men själva friluftsbadet verkar inte ha blivit av (Seeger 1985). Idén om att anlägga en plaskdamm skulle kunna kopplas till rådande ideal för fri lek och motion. En öppen och stor plaskdamm skulle ge möjlighet för flera oprogrammerade aktiviteter, speciellt med den organiska vegetationen i närheten. Varför plaskdammen och andra element i parkområdet inte blev av finns inga källor för, men skulle kunna kopplas till en brist på riktlinjer.

3.1.2 Almtunaskolans sociala hållbarhet

Nedan följer studiens analys över hur de tidigare nämnda normerna och idealen som lagt grunden för utformningen av Almtunaskolans skolgård även har påverkat skolgårdens sociala hållbarhet vid dess anläggning. Denna del återkommer under varje undersökt skola.

Tillgång och tillgänglighet: Det finns lite underlag för att skolgården skulle vara tillgänglighetsanpassad och därför socialt inkluderande. Förutom att skolgården var nästintill bara plan och bestående av asfalt, något som är tillgängligt för rullstolsburna, finns inget som indikerar på tillgänglighetsanpassning. Detta är rimligt i och med den brist på kunskap som fanns under tiden för anläggningen samt att utvecklingen av hjälpmedel för funktionsnedsatta var i ett tidigt stadiet (Bergvall & Sjöberg 2012). År 1882 infördes den allmänna skolplikten, men den gällde inte för de med funktionsnedsättning under en lång tid framöver. På 1950-talet fanns bara några få specialskolor för människor med funktionsnedsättning (ibid). Eftersom lite hänsyn tagits till skolgårdens tillgänglighet sjunker också gårdens sociala hållbarhet.

Samverkan och delaktighet: Det bristande kunskapsunderlaget om en mångsidig planeringsprocess tyder på en låg samverkan och delaktighet kring Almtunaskolan. Det finns ingen indikation på att exempelvis eleverna och lärarna fick vara delaktiga i beslutsfattande och planeringen av skolan, vilket kan kopplas till de bristande riktlinjer och kunskap som fanns om barns behov och lekytor. Forskning om barn som egna sociala individer fick ett större genomslag först senare på 1970-talet (Jansson et al. 2016:130), vilket kan bekräfta varför barn inte har fått vara delaktiga i planeringen trots att det påverkar dem. Almtunaskolans anläggningsprocess tyder alltså främst på att det har varit en aktör som varit ansvarig för arbetet och att det har varit en låg mångsidighet i planeringsstadiet.

Blandning och variation: Almtunaskolans stora, öppna och enformiga skolgård tyder på en låg variation av funktioner. Det som karaktäriserade Almtunaskolan är den stora dammen som utgjorde en stor del av skolgården. För att främja barns

alla behov krävs dock fler funktioner som kan delas in i till exempel vegetation, programmerade ytor samt samlingsplatser. Almtunaskolan gjorde ett försök till detta med dammen, de träd som planterades, gräsytan, ytan avsedd för programmerad lek samt den öppna ytan för umgänge. Det fanns även gott med utrymme för alla dessa funktioner, vilket är ett måste för att främja barnens behov. Gården saknade dock tillräckligt med varierande element för att det ska räknas som att de utnyttjade det tillgängliga utrymmet.

Fortsättningsvis ska en variation i funktioner också bidra till trygga mötesplatser för en blandning av barn med olika sociala bakgrunder, vilket Almtunaskolan inte uppnådde i och med brist på variation. Huruvida barnen upplevde trygghet och säkerhet på gården generellt är också svårt att säga, men samtidigt visar ritningen att skolgården inte erbjöd avskilda och trygga områden utan var helt öppen utan några väggar eller vegetation som kunde skapa en känsla av säkerhet. Det är också tveksamt om skolgården erbjöd platser specifikt för socialt umgänge. Det fanns gott om yta för umgänge, men skolgården saknade utifrån källorna sittplatser och varierande rum för olika former av socialt umgänge. Däremot fanns det ingen gräns mellan de två gårdarna, småskolan och folkskolan, vilket det gjorde i den första ritningen av Laufors (1952). Detta innebar en möjlighet för möten mellan olika åldersgrupper. På grund av att skolgården var såpass enformig och saknade de viktiga förutsättningarna som behövs för trygga sociala möten över kultur- och åldersgränser kan det tolkas som att gården hade en låg social hållbarhet.

Sammanfattningsvis visar denna analys av Almtunaskolans skolgård på bristande värden inom social hållbarhet då den saknade aspekter såsom tillgänglighetsanpassningar, delaktighet och variation. Gården hade en enformig utformning, men den öppna och stora ytan möjliggjorde ändå flera aktiviteter i sig. Den plana asfalterade ytan gav även en viss tillgänglighetsanpassning. Då barn med funktionsnedsättningar dock inte fick gå på denna typ av skolor under tiden de anlades kan slutsatsen dras att det inte fanns ett aktivt fokus på att göra skolgården tillgänglig. Skolgården erbjöd plats för fysiska aktiviteter och sociala umgängen till viss mån. Den enformiga miljön bidrog dock inte till social inkludering, stimulerande sociala möten eller upplevelser av trygghet, vilket drar ner Almtunaskolans sociala hållbarhet i sin helhet.

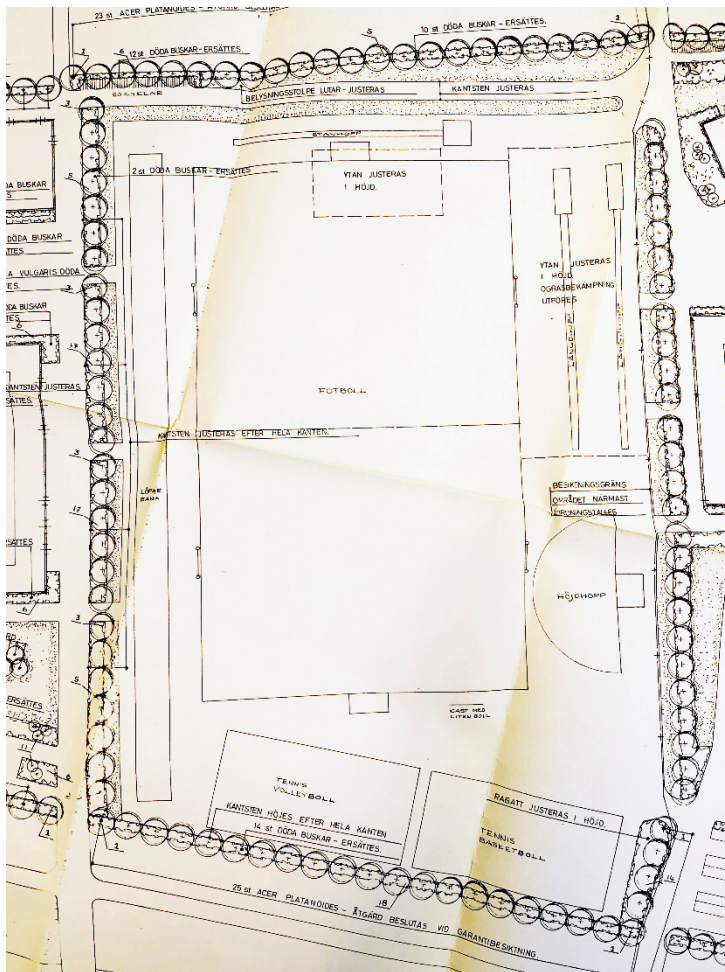
3.2 Normplaneringens standardiserade skolor

Miljonprogrammet är det program som under folkhemmet togs fram av riksdagen år 1965 (Stockholms stad 2024). Programmet gällde bostadsbyggandet i Sverige där nu en miljon nya bostäder skulle byggas för att få bort den stora

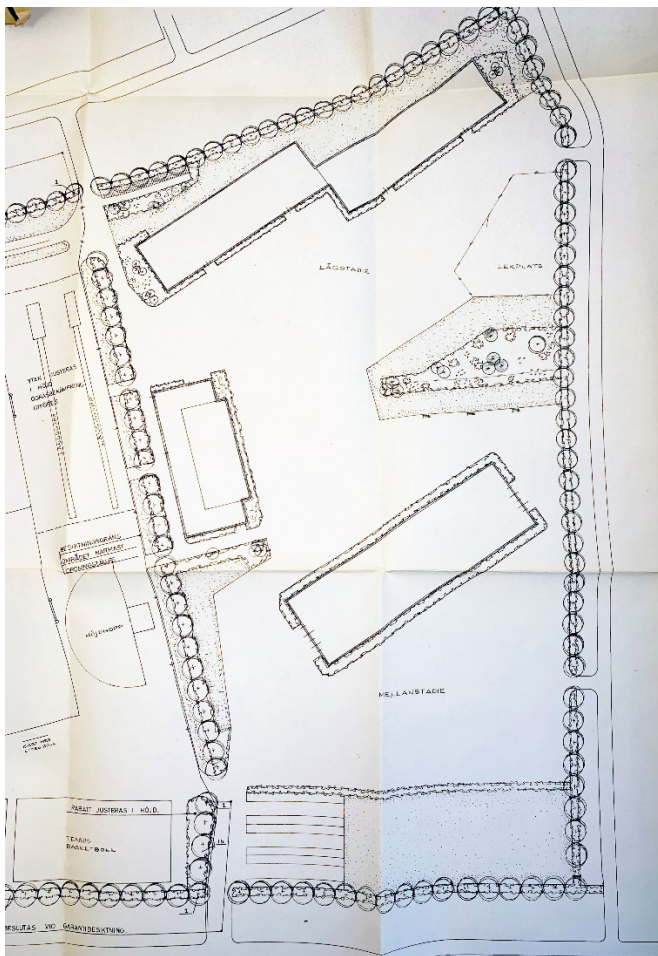
bostadsbristen (ibid). Bostadsbyggandet skulle nu moderniseras och standardiseras och lägenheterna skulle vara prisvärda för alla medborgare. Projektet ledde till en ny stadsplanering där trafikseparering och standardmått infördes i Sverige (ibid). Enhetlighet och storskalighet var normen, vilket även gällde för barnens skolmiljöer (Hansson 2005:533). Normplaneringens standardiseringar gav även upphov till riktlinjer och normer gällande lekplatsers innehåll (Jansson et al. 2016:80–81). I Uppsala ledde miljonprogrammet till en stor bostadsökning under 60-talet med nya bostadsområden som Gränby och Valsätra (Uppsalahem u.å.). Detta ledde totalt till 3700 nya bostäder i Uppsala (ibid).

3.2.1 Gränbyskolan

Året 1968 invigdes Gränbyskolan (Pohjanen 2008). Idag är skolan uppdelad i två: Gränbyskolan och Liljeforsskolan. Då dessa två skolor och dess skolgård hörde ihop under tiden de byggdes under 1960-talet kommer de ursprungliga ritningarna av hela skolområdet att analyseras utifrån de då rådande idealen. Skolan bestod i början av ett låg, mellan och högstadie och hade en tydlig uppdelning mellan de olika årskurserna vilket kan avläsas utifrån figur 4, 5 och 6 som visar ritningen av *Gränbyskolans planteringsförslag* gjord av Lennart Lundqvist (1966). Då ritningar och dokument som diskuterar skolans gård tillkommer även efter år 1968 finns det belägg för att skolgården anlades eller kompletterades efter skolbyggnadens anläggning.

Figur 5. Del 2 av ritningen över Gränbyskolans planteringsförslag som visar friidrottsytan. (Lundqvist, L. (1966). Gränbyskolan Planteringsförslag. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv, ritning nr 154d8. [2025-02-11])

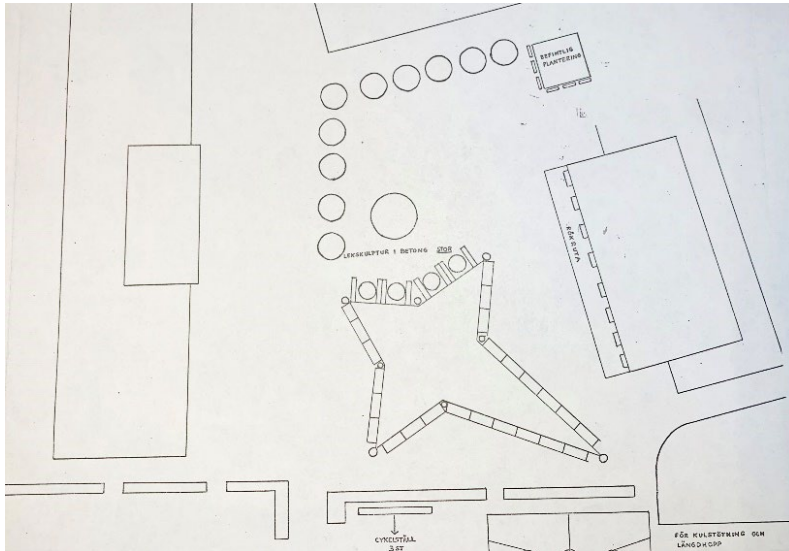

Figur 6. Del 3 av ritningen över Gränbyskolans planteringsförslag som visar låg och mellanstadiets utformning. (Lundqvist, L. (1966). Gränbyskolans Planteringsförslag. [fotografi]. Uppsala stads parkförvaltning. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv, ritning nr 154d8. [2025-02-11])

Barnens delaktighet

Under 1960-talet utgick stadsbyggnadsidealet från "normplaneringen", (Gatu- och samhällsmiljönämnden 2019:8). En del av denna planering var att värna om barnens plats i samhällsplaneringen (Jansson et al. 2016:32). I samband med detta utfördes också ny forskning om att barn var en egen individ snarare än ett objekt, vilket ledde till nya insikter om barns behov (ibid). I processen att gestalta Gränbyskolans skolgård inkluderades barnens åsikter och de fick själva vara med och ge ett förslag till skolgårdens utformning, beskriver Gränbyskolans samarbetsnämnd i *Yttrande över förslag till utformning av Gränbyskolans skolgård* från 1970. De nämner även att barnens förslag ska ligga till grund för skolgårdens utformning och innehåller även en skiss på förslaget, se figur 7. Att skolan valde att inkludera barnen i ett gestaltungsförslag visar på hur barnens plats och rätt till yttrande hade utvecklats och att de nu fick ett större fokus.

Barnens åsikter vägde i Gränbyskolans fall relativt tungt och nämns flera gånger i Gränbyskolans samarbetsnämnds publikation från 1970. Trots detta saknas flera av barnens idéer som exempelvis en lekskulptur i den slutgiltiga ritningen av Lundqvist (1966).

Figur 7. Skiss över gestaltungsförslag som ska innehålla inslag av elevernas förslag för Gränbyskolans skolgård. (Gränbys samarbetsnämnd (1970). Yttrande över förslag till utformning av Gränbyskolans skolgård. [Fotografi]. Opublicerat material från Uppsala stadsarkiv. [2025-02-11])

Riktlinjer och utformning

Normplaneringen gav också upphov till normer och rekommendationer för lekplatsers utformning gällande storlek och innehåll (Jansson et al. 2016:80–81). Lite fokus lades dock på skolgårdarnas utveckling och estetiken var oftast inte prioriterad (Larsson et al. 2017:146). När det kommer till Gränbyskolans utformning anförde Gränbyskolans samarbetsnämnd (1970) en önskan gällande gestaltningen att utformningen av skolgården skulle ligga i linje med samhällets utveckling, och alltså därmed följa de dåvarande idealen. En genomgående tanke i skolgårdens utformning var att den skulle kunna stimulera till flera aktiviteter samtidigt och att det skulle bli ett effektivt utnyttjande av hela skolgården (ibid). Denna syn på effektivitet av stora asfalterade ytor var vanlig under normplaneringens tid (Larsson et al. 2017:146).

Under folkhemmet tillsatte regeringen en kommitté som skulle ansvara för lekplatsens utformning (Kylin & Bodelius 2015:12.). År 1970 togs ett betänkande fram som innehöll specifika riktlinjer (SOU 1970:1). Dessa riktlinjer tog till exempel upp rekommendationer om mätbara kvaliteter för lekplatser (ibid), alltså

efter Gränbyskolans invigning. Trots att detta främst behandlade lekplatsers utformning visar det på hur bilden av barns lekbehov ökade under 1960–1970-talet. Ingen tydlig dokumentation har hittats om lekutrustning på Gränbyskolans gård. Ritningen av Lundqvist (1966) visar dock att det fanns yta avsedd för att bli en lekplats inom lågstadiets del av skolgården, se figur 6. Avgränsningen kring lekplatsen kan tyda på en materialförändring med exempelvis sand. Övrig utrustning på skolgården som omnämns av Gränbyskolans samarbetsnämnd (1970) är rittavlor och bollplank. Utöver detta fanns inga tydliga anvisningar gällande utrustningar och koncept för lek planerade på gården.

Idrott och aktivitet

Under 1960–1970-talet fanns ett lågt intresse av skolgårdarnas estetiska utformning (Larsson et al. 2017:146). Däremot fanns en vision om att skolgårdarna skulle vara en miljö för lek och idrott (ibid). Asfalt var ett modernt material som var lättunderhållet, billigt i underhåll och bra för aktivitet (Larsson et al. 2017:147). Detta gjorde att de asfalterade skolgårdarna fick en allt större spridning (ibid). Barnmiljörådet (1980) beskriver i boken *Skolgård* hur de stora asfalterade ytorna "... erbjuder fina tillfällen till rörelselekar" (Barnmiljörådet 1980:46). De fortsätter även beskriva hur bra en asfalterad yta är för att ta hand om ett stort antal barn. Fokus på idrotten och möjligheten till fysisk aktivitet märks även på Lundqvist planteringsförslag (1966) där en plan, öppen asfaltsyta upptar stora delar av gården. Under 1960-talet var det också ett allt vanligare inslag att inkludera idrottsanläggningar såsom löparbanor, bollplan med mera (Larsson et al. 2017:146). Detta stämmer överens med Gränbyskolan där cirka en tredjedel av gården utgjordes av en friidrottsyta som bland annat bestod av en fotbollsplan, ytor för tennis, basketboll, höjdhopp, längdhopp, stavhopp, löparbana och kast med boll (Lundqvist 1966), se figur 5. I jämförelse med andra lekelement på skolan visar detta att idrotten fick en mycket större plats på skolgården än utövning av lek.

Vegetation

Under slutet av 1960-talet byggdes skolhus i en allt mer monoton utformning (Seeger 1985:97). Skolornas utformning kunde "kopierades", det vill säga var ibland mycket lika varandra och hade inte en unik utformning. Skolornas yttre var under denna tid enkel och intetsägande. Ofta fanns det inte heller ett tydligt samband mellan skolhuset och skolgården (ibid). Gränbyskolans samarbetsnämnd (1979) nämner exempelvis att det bör finnas klätterväxter vid husväggarna för att ge skolgården ett mer ombonat utseende, vilket kan tyda på skolans brist på ett estetiskt yttre. Då ritningen av skolan visar att skolgården till stor del består av

öppna ytor har vegetation inte fått en stor plats på skolgården (Lundqvist 1966). Gränbyskolans samarbetsnämnd (1970) nämner vegetation ett fåtal gånger i dess yttrande. Upphöjda planteringar nämns som en metod för trafikdämpning, skydd mot intrång och vinddämpande effekter. Planteringarna skulle även ha social påverkan på skolgården och dess uppdelning av gården skulle underlätta till samvaro i mindre grupper (ibid). Ritningen av Lundqvist (1966) gällande planteringsförslaget visar på buskar och träd främst i ytterkanterna av skolområdet. Att skolan inte bestod av mycket vegetation anses inte vara ovanligt under denna tidsperiod då stora, asfalterade och öppna ytor var vanligast (Almström 1980:46). Då det generellt finns lite material om skolgårdarnas vegetation under 1960–1970-talet skulle det kunna tolkas som att vegetation inte var i huvudfokus vid anläggandet av skolgården och antagligen inte sågs som ett nödvändigt inslag.

Trafik och säkerhet

Hans Wohlin skriver i boken *Barn och bilar* från år 1961 att bilen fram till 1960-talet hade fått en allt större plats inom stadsplaneringen (1961:2), något som påverkat barnens levnadsvillkor där trafiken skapar en otrygg miljö. Denna begränsning av barns rörelsefrihet har lett till nya tankesätt om bilarna och barnens plats i samhället. Bilen ska inte längre ta lika stor plats, och mer hänsyn skulle tas till barnen som trafikanter (ibid). Denna motsättning till barns lekmiljöer och trafiken kan avläsas i Lundqvist ritning (1966) av Gränbyskolan där inga bilparkeringar är utmarkerade på skolans område. Ritningen av skolgården visar att det går bilvägar runtomkring skolan och närliggande bostadsområden (Lundqvist 1966), detta beskriver dock inte hur tryggt området runt skolgården var från trafiken. Samarbetsnämnden (1970) menar att de upphöjda planteringarna skulle kunna bidra med ett visst skydd från trafikbuller vilket kan tyda på att vägarna i närområdet hade relativt mycket trafik.

3.2.2 Gränbyskolans sociala hållbarhet

Tillgång och tillgänglighet: Det finns få tecken som visar att Gränbyskolan var tillgänglighetsanpassad och därför inte heller socialt inkluderande. Majoriteten av skolgården var dock plan vilket gjorde det enklare för rörelsehindrade att röra sig på gården. Däremot så hade skolgården generellt sett få komponenter och lite utrustning. Det finns till exempel inget material som visar att lekplatsen och friidrotts ytan hade tillgänglighetsanpassningar. På grund av detta så fanns det få aktiviteter för funktionsnedsatta att vara delaktiga i. Detta visar på att gården till viss del var anpassad till rörelsehindrade, men inte att det varit ett medvetet val då det inte funnits något material som indikerar detta. I och med låg tillgänglighetsanpassning visar det att skolgården inom detta tema hade låg social hållbarhet.

Samverkan och delaktighet: När det kommer till samverkan och delaktighet visar Gränbyskolan på en positiv utveckling. Gällande deltagandet kring skolgårdens utformning har barnen fått vara med och ge sin åsikt om vad som borde finnas på skolgården och hur den skulle utformas, även om mycket av deras förslag inte har inkluderats. Detta visar på en viss utveckling gällande samverkan och delaktighet där barnens röst nu fick bli hörda. Då barnens förslag är svårt att utläsa från den slutgiltiga ritningen kan det ifrågasättas om barnens deltagande endast var för att skapa en upplevelse av att de fick vara delaktiga, eller så var det icke relaterade orsaker som ledde till att förslaget inte följdes. Samtidigt blev barnens plats i samhället mer definierat under tiden innan Gränbyskolan byggdes vilket tyder på att fokus borde ha lagts på barnens åsikter. Detta tyder på att trots ett försök till delaktighet så nådde skolan ändå inte till en hög social hållbarhet.

Blandning och variation: Skolgården bidrog inte till någon större variation då det fanns få uppdelningar av gården och då rumslighet saknades. Skolgården hade få funktioner och anses därför ha ett lågt upplevelsevärde. Tryggheten på skolgården kan ifrågasättas då skolgården saknade rumslighet och vegetation som skyddade mot omgivningen och den omgivande bilvägen. Trygghet kan dock vara en subjektiv upplevelse som varierar från person till person och är svår att definiera, men då det fanns lite variation på skolgården är det möjligt att den generellt sett inte upplevdes som trygg. När det kommer till förutsättningar för trygga mötesplatser kunde barnen på skolgården mötas mellan de olika årskurserna men friidrottsytans uppdelning av skolgården kunde försvåra denna interaktion. Då det inte fanns så mycket att göra på skolgården försvårade detta även möjligheten till möten och sammanhållning mellan åldrarna och mellan barn med olika bakgrunder. Enligt Gränbyskolans samarbetsnämnd (1970) så fanns en önskan om att gårdens utformning av planteringar skulle främja socialt umgänge, men hur väl detta verkligen bidrog till socialt umgänge är svårt att utläsa ur skolgårdens utformning då det fanns relativt få planteringar som skapade rumslighet. Skolgårdens tomma och öppna utformning ses därmed inte som en förutsättning för trygga och sociala mötesplatser.

Sammanfattningsvis tyder analysen på att Gränbyskolans skolgård vid dess anläggning hade en relativt låg social hållbarhet. Främst är det inom temat: Samverkan och delaktighet som den sociala hållbarheten har främjats. När det kommer till de övriga teman: Tillgång och tillgänglighet och Blandning och variation, så följer skolgården inte de idag önskvärda värdena. Skolgården invigdes nästan fem decennier innan Ström et al. publicerade sin rapport (2017) om social hållbarhet, vilket gör att det inte är konstigt att skolgården inte följde dagens definition. Värt att beakta är dock att tillgänglighet inom

samhällsplaneringen inte var lika framträdande under 70-talet, men även bristen på variation på skolgården är ett resultat av dåtidens samhällsplaneringsideal. På så vis kan skolgården till viss del ses som tillgänglig då den enkelt gick att röra sig på som exempelvis rörelsehindrad, däremot krävs mer tillgänglighetsanpassade funktioner för att skolgården skulle vara socialt inkluderande.

3.3 2000-talets förtätade skolgårdar

Under 2000-talet uppkom nya samhällsplaneringsideal som kretsade kring ett hållbarhetsperspektiv. Nu blev förtätning trenden, där städer byggs ur ett estetiskt och ekologiskt perspektiv (Jansson et al. 2016:98). Staden byggs nu inåt och skapar en högre andel bebyggelse, högre konkurrens och ökade kostnader av mark (Jansson et al. 2016:97). Förtätning uppkom som en av metoderna för att minska Urban sprawl (Habibi & Asadi 2011), en process som i motsats till förtätning innebär att bygga utglesade stadsområden av låg densitet, där främst närliggande jordbrukslandskap tas i bruk (EEA 2006). Med förtätningens framväxt byggs nu städer i en allt snabbare och okontrollerad takt, något som i Uppsala idag kan ses som ett problem (Von der Lehr 2024). Förtätningen drivs av urbanisering men också de ekonomiska vinsterna som finns i att effektivt utnyttja mark. Det blir dock svårt att hålla en balans mellan effektivitet och sociala värden (ibid).

Reaktioner mot normplaneringens skolgårdar

Perioden efter normplaneringen präglades av kritik för de riktlinjer och normer som styrte utformningen av bland annat skolgårdar. Det handlar om de stora och öppna ytorna av asfalt och bristen på träd, något som beskrevs som oattraktiva "asfaltsöknar" som saknade funktion och lekmöjligheter (Larsson et al. 2017:171). I samband med detta infördes en ny plan- och bygglag år 1987 (Socialdepartementet 1987:10), där de tidigare riktlinjerna som präglat planeringen av lekmiljöer förvann för att sammanfattas i formuleringen "Tillräckligt stor friyta som är lämplig för lek och utevistelse" (Socialdepartementet 15§ 1987:10). De statliga anvisningarna blev nu färre och kommunerna fick ansvaret för skolorna, ett skifte som kallas för decentralisering (Larsson et al. 2017:179). Allt detta har lett till att skolgårdarna har genomgått en stor förändring sedan 1960-talet med ökad variation, rumslighet samt innehåll, något som kan jämföras mellan figurerna 4–6 och 9.

I samband med den omfattande kritiken skolgårdar fått och de nya riktlinjerna har förtätningssidealet också påverkat utformningen av skolgårdar. Det har skapat en allt större fråga om tillgång till yta, och under 2010-talet har stadens förtätning

visat på allt mindre förskole- och skolgårdar (Jansson et al. 2016:94). I Stockholm har det bland annat funnits en tendens till att byta ut förskolegårdar mot utsläppsgårdar där barnen förbereds för att sedan gå till en riktig lekmiljö (ibid). Det nya idealet har alltså påverkat skolgårdarnas utformning och i dagens urbana miljöer finns ett större behov av skolor och skolgårdar vilket skapar problem i de allt mer förtätade städerna (Larsson et al 2017:209). Detta leder till att skolgårdarna i städerna ofta är mer slutna och mindre än de på landsbygden (Larsson et al. 2017:210).

3.3.1 Rosendals skola

År 2015 publicerade Boverket vägledningen *Gör plats för barn och unga!* framtagen tillsammans med tankesmedjan Movium (Boverket & Movium 2015). Detta efter ett uppdrag av regeringen från år 2014 (Boverket & Movium 2015:3). Vägledningen lägger tyngd på vikten av bra utemiljöer för barn då detta påverkar barns välmående (Boverket & Movium 2015:9). Textens syfte är att förtydliga friytors betydelse och skapa goda förutsättningar till bra och välfungerande utemiljöer (Boverket & Movium 2015:10). Kunskapen om vikten av bra utemiljöer har alltså ökat med åren vilket även går att utläsa i de nyanlagda skolorna i dagens samhälle. Under sommaren år 2024 invigdes Rosendals nya grundskola som ger plats åt cirka 750 elever (Uppsala kommun 2024a). Skolan är en del av den växande stadsdelen Rosendal och orden hållbarhet och innovation har lagt grunden för byggnadsprocessen (ibid). Eva Christiernin som är ordförande i utbildningsnämnden förklarar några av skolans positiva aspekter:

“Med skolan får eleverna inte bara förstklassiga utbildningslokaler, utan också utrymme för rörelse, frisk luft och gemenskap utanför klassrummet. Det som gör Rosendals skola unik är de rika möjligheterna till aktiviteter i omgivningen. Här får våra barn lära och växa upp i en miljö som både inspirerar och utmanar.” (Uppsala kommun 2024a). Hämtat från Uppsala kommuns hemsida.

Med detta citat kan det tolkas som att det finns ett stort fokus på skolan som en plats för inspiration, aktivitet och rörelse, vilket kan kopplas till Boverkets och Moviums vägledning som menar att en god utemiljö bidrar till barns hälsa (Boverket & Movium 2015:9).

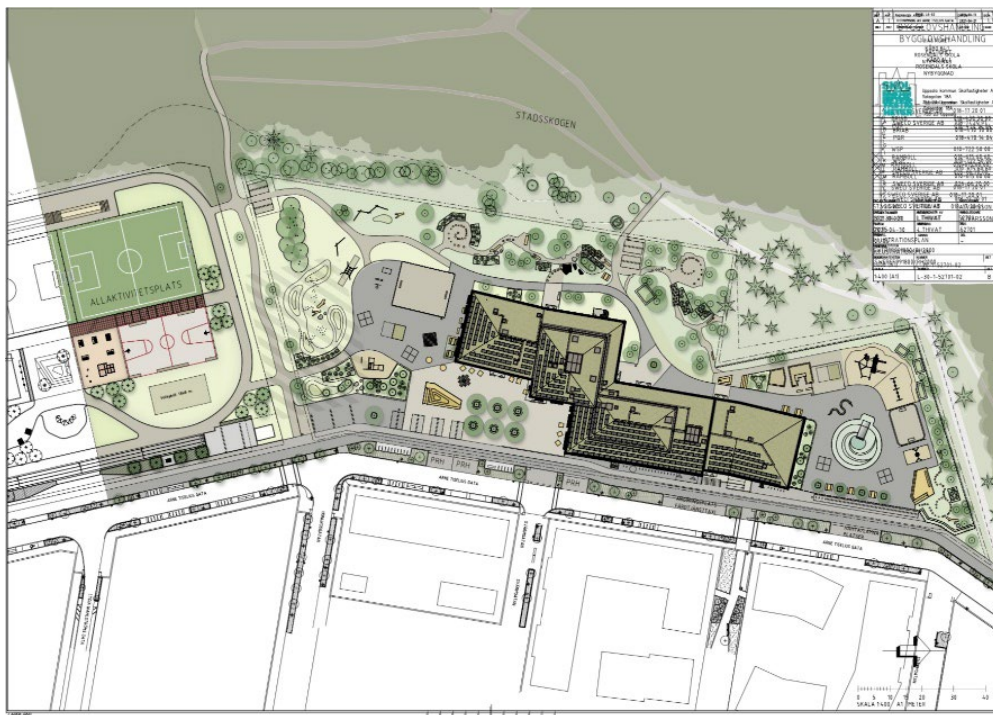
Friyta

Från år 2010 infördes en ny Plan- och bygglag som ersatte den som framtogs år 1987 (SFS 2010:900). Det skedde dock ingen förändring gällande de tidigare riktlinjerna för friytans storlek (ibid). Trots ett allt större fokus på bra utemiljöer

ger Boverkets allmänna råd (BFS 2015:1) inga bindande riktlinjer utan endast rekommendationer för friytans storlek (Boverket 2023a). Friytan på en grundskola rekommenderas idag vara cirka 30 kvadratmeter per barn (ibid). De riktlinjer som finns beskriver bara att friytan bland annat bör kunna användas till lek, rekreation och fysisk och pedagogisk aktivitet (BFS 2015:1). Ytan bör även vara tillräckligt stor för att det ska gå att ordna terräng- och vegetations variation och ha goda ljud- och ljusförhållanden och luftkvalité (ibid). I Boverkets vägledning tydliggörs det även att friyta ska gå före bilar när det kommer till förskole- och skolgårdsområden (Boverket & Movium 2015:64). Rosendals skolgård kan upplevas relativt stor i relation till skolbyggnaden. Samtidigt ska skolgården vara en yta som tål aktivitet och belastningen av 750 lekande barn (Uppsala kommun 2024a). I Plan- och byggnadsnämndens ritning *Redogörelse över friytan* står det att friytan utgörs av 20 kvadratmeter per barn. Det finns även en allaktivitetsyta som komplimenterar friytan, men som dock inte ingår i skolgården (Plan- och byggnadsnämnden 2021), se figur 11 på sida 41. Att skolan inte följer rekommendationen för grundskolors skolgårdars storlek kan bland annat bero på förtätningen i urbana miljöer då den är byggd i Rosendal som är en ny tätbebyggd stadsdel, men också på att det inte finns statliga regleringar gällande friytans storlek (Larsson et al. 2017:228). Rosendals skola är däremot placerad med angränsning till stadsskogen vilket ger dem en unik möjlighet att även kunna använda skogen som en del av skolgården, se figur 8, något som kan skilja sig till andra skolor i en stadsmiljö.

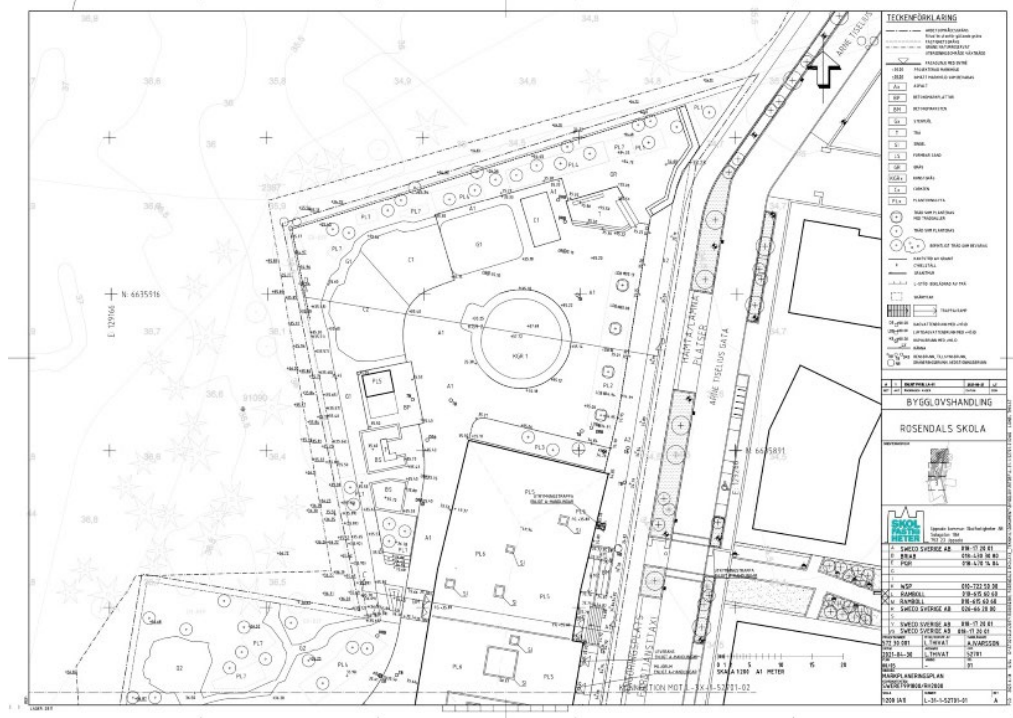
Utformning och utrustning

I slutet av 1900-talet genomgick arkitekturen ett skifte från storskalighet som bröt mot den befintliga omgivningen till att istället sträva efter att uppnå harmoni och en helhet mellan de arkitektoniska elementen och naturen (Larsson et al. 2017:180). Målet var att skapa ett sammanhang där landskapets befintliga karaktärer såsom topografi och färg skulle harmoniera med det byggda. Larsson et al. uttrycker det som en “sammanhängande och gränslös miljö” (Larsson et al. 2017:180). Idag efterfrågas mer naturliga lekmiljöerna på skolgårdarna som ska ge plats åt barnens egen kompetens och fantasi. Det innebär rumslig variation med exempelvis höjdskillnader och naturmark men även asfalterade ytor. Det är även önskvärt med naturområden i anslutning till skolgårdarna vilket ger barnen tillgång till en mer naturlig lekmiljö (ibid). Utifrån Thivats *illustrationsplan* (2021) över skolgården går det att utläsa att skolan har många av de ovan nämnda kvalitéerna genom att den bland annat har en varierad yta med en variation av öppna och slutna ytor, se figur 8.

Figur 8. Illustrationsplan över Rosendals skolas skolgård som visar skolgårdens utrustning och innehåll. (Thivat, L. (2021). Bygglövshandling: Illustrationsplan. [skärmbild]. Uppsala kommun, ritning nr L-30-1-52701-02 [2025-02-18])

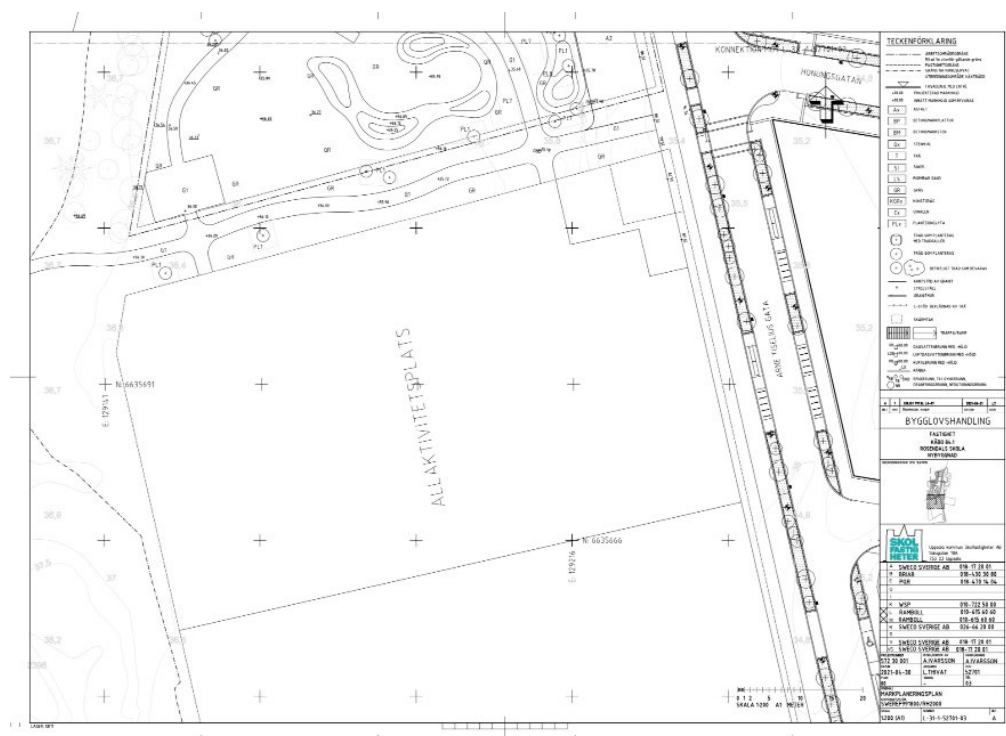
När det kommer till dagens skolgårdar ska det finnas utrustning som tilltalar och utmanar barn i olika åldrar (Larsson et al. 2017:215). Vanligt på dagens skolgårdar är idrottsinslag med multiarenor, fotbollsplaner och basketplaner (Larsson et al. 2017:216). Illustrationsplanen över Rosendals skolgård innehåller många olika inslag i form av till exempel stockar, stenbumlingar, spaljeér, sittplatser, en basketplan, en allaktivitetsyta, gungor, rutschkana, klätterställning och markmarkeringar för lek (Thivat 2021). Illustrationsplanen visar också på att det finns topografiska variationer och inslag av vegetation i form av befintliga växter och nyplanterade. Skolgården gränsar även till Stadsskogen och dess naturreservat och har alltså en direkt koppling till naturmark och skog (ibid). Thivats markplaneringsplaner (2021) visar att skolgårdens markunderlag utgörs bland annat av gräsmatta, asfalt och stenmjöl, och visar på en större variation i markmaterial än de tidigare skolorna, se figur 9, 10 och 11.

Figur 9. Markplaneringsplan 1 över Rosendals skolas skolgård som bland annat visar gårdens markmaterial. (Thivat, L. (2021a). Bygglovshandling: Markplaneringsplan. [skärmbild]. Uppsala kommun, ritning nr L-31-1-52701-01 [2025-02-18])

Figur 10. Markplaneringsplan 2 över Rosendals skolas skolgård som bland annat visar gårdens markmaterial. (Thivat, L. (2021b). Bygglovshandling: Markplaneringsplan. [skärmbild]. Uppsala kommun, ritning nr L-31-1-52701-02 [2025-02-18])

Figur 11. Markplaneringsplan 3 över Rosendals skolas allaktivitetsplats. (Thivat, L. (2021c). Bygglovshandling: Markplaneringsplan. [skärmbild]. Uppsala kommun, ritning nr L-31-1-52701-03 [2025-02-18])

Barns rättigheter

Idag finns flera dokument som lyfter barns rättigheter där barnkonventionen är ett viktigt avtal som skyddar barns rätt att vara med och ge inflytande (Unicef 2024). År 1989 antogs barnkonventionen av FN:s generalförsamling (Regeringskansliet u.å.). Sverige var delaktig i framtagandet av konventionen och var tidiga med att ratificera den. År 1990 trädde konventionen i kraft i Sverige men det blev inte lag förrän år 2020 (ibid). Detta innebär att Sverige sedan år 1990 har varit bunden till barnkonventionen och dess bestämmelser (Socialstyrelsen 2020), och det bindande avtal som tydliggör att barn är egna individer med egna rättigheter (Unicef 2024). Sedan år 1990 har konventionen varit ratificerad inom svensk samhällsplanering och bör därför ge sig i uttryck i skolgårdarnas utformning. En viktig princip är att barnets bästa och barnets åsikter alltid ska prioriteras i beslut som innefattar dem (Unicef 2024). Därför är det viktigt att skolgårdarna är utformade för att beakta just detta. Barnkonventionen består av 54 artiklar varav fyra står för de grundläggande principerna när det handlar om frågor som rör barn:

“2. Alla barn är lika mycket värda och har samma rättigheter. Ingen får diskrimineras.

3. Vid alla beslut som rör barn ska det i första hand beaktas vad som bedöms vara barnets bästa.

6. Barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling.

12. Barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Hänsyn ska tas till barnets åsikter, utifrån barnets ålder och mognad.” (Unicef 2024). Hämtat från Unicefs hemsida.

Detta citat ur barnkonventionen visar på att barns rättigheter har fortsatt att utvecklas sedan normplaneringens tid. Rosendals skola är den enda av skolorna i studien som byggdes efter att barnkonventionen blivit lag i Sverige. När det kommer till Rosendals skola finns ett fokus på barnens delaktighet och deras åsikter då det i deras värdegrund på Uppsala kommuns hemsida står: “Vi utgår ifrån eleverna så de känner delaktighet på riktigt och att de blir lyssnade till och känner sig sedda.” (Uppsala kommun 2024b), vilket kan kopplas till artikel 12 i barnkonventionen (Unicef 2024). Skolan uppmärksammar utifrån detta barnens rätt till yttrande och deras åsikter. Lite material har dock hittats som tyder på barnens delaktighet i gestaltningsprocessen av skolgården. Däremot kan skolgårdens genomtänkta och innehållsrika miljö tyda på ett fokus på att skapa en utemiljö för barnens bästa. Barnen har också fått vara med och besöka skolan under dess byggnation samt vara med och gräva (Uppsala kommun 2022). Detta visar på att barnen delvis har inkluderats i byggnadsprocessen.

Nytt säkerhetsfokus

Under slutet av 1990-talet skedde också en stor förändring gällande lekmiljöers säkerhetsstandard (Jansson et al. 2016:79). År 1999 infördes en ny riktlinje i EU gällande säkerhetsstandard för lekredskap och fallunderlag. Denna nya ändring ökade den generella säkerhetsanpassningen. Redan år 1973 hade barnsäkerhetsbestämmelser införts i de svenska byggreglerna, men 1999 års bestämmelser fick ett allt större genomslag och standarden höjdes (ibid). Europastandarderna SS-EN 1176 och SS-EN 1177 används vid bedömning av en produkts säkerhet (Konsumentverket 2019). Lekplatser och dess lekredskap skulle nu säkerhetsanpassas för att säkerställa en trygg miljö för barn, något som fastighetsägaren bär det fulla ansvaret för (Konsumentverket & Boverket 2013). När skolgårdar anläggs finns det därför krav på lekytornas utformning för säker och trygg lek (ibid).

Vid anläggandet av nya skolgårdar har trygghet och säkerhet fortsättningsvis fått ett allt större fokus i dagens samhälle (Larsson et al. 2017:210). Som ett resultat av detta ska skolorna regelbundet inspekteras för att undersöka arbetsmiljön (ibid). Faktorer som har påverkan på säkerheten är bland annat belysning,

materialval, val av lekredskap, underhåll, tydliga gränser mot omgivningen, säkerhetsansvarig personal och trafikflöden (Larsson et al. 2017:211). Som ett resultat av senare års våldsdåd mot skolor i världen men även i Sverige har säkerhetsrutiner skärpts allt mer (Larsson et al. 2017:211–212). Hur väl dessa åtgärder har tillämpats på Rosendals skola är svårt att veta utifrån ritningarna. Det visas dock relativt tydligt på en avgränsning mellan skolgården och övriga områden. Då skolan är nybyggd bör de senaste riktlinjerna gällande säkerhet tagits, och då barns säkerhet, rätt till liv och överlevnad även är svensk lag är det högst troligt att dessa säkerhetsåtgärder måste tillämpas (Unicef 2024).

3.3.2 Rosendals skolas sociala hållbarhet

Tillgång och tillgänglighet: När det kommer till tillgänglighetsanpassning har skolgården en stor variation av ytor och utrustning som gör att barn med olika behov och förutsättningar har olika saker att leka med. Markplaneringsplanerna visar bland annat på att tillgängligt markmaterial finns så att barn med funktionsnedsättning kan ta sig runt, men en stor del av skolgården utgörs även av gräsmatta som är ett otillgängligt markmaterial (Thivat 2021). Vidare visar Rambolls *Utrustningsförteckning* (2024), över Rosendals skolas utrustning, att tillgänglighet har varit viktigt i planeringen genom att den visar flera tillgänglighetsanpassningar. Exempelvis finns en platsbyggd kulle med rutschkana, en sandlåda, en mindre bollplan, bänk och picknickbord som är tillgänglighetsanpassade (ibid). I och med detta tyder det på att skolan har en hög social hållbarhet när det gäller tillgång och tillgänglighet.

Samverkan och delaktighet: Kunskapsunderlaget kring Rosendals skola tyder på lite samverkan och delaktighet från elever och lärare. Lite information finns om på vilket sätt barnen inkluderats i planeringen av skolgårdens utformning, förutom att de under skolans byggnation exempelvis fick vara med och gräva (Uppsala kommun 2022). Detta kan bidra till att ge barnen kunskap om byggnadsprocessen men inte en påverkan på den. Bristen på övrig information om barnens deltagande kan tyda på att barnen inte har inkluderats särskilt mycket i planeringsstadiet. Skolans värdegrund trycker på barnens delaktighet och upplevelsen av att bli sedd, vilket visar på en tanke om att barnens samverkan och delaktighet är viktig. Det bristande kunskapsunderlaget tyder dock på att detta främst kan vara ord framtagna för att ge skenet av ett större deltagande än vad det har varit.

Blandning och variation: Skolgården har många uppdelningar och platser för olika typer av lek. Barns olika behov av lek kan här mötas i större räckvidd då det finns nått för alla. Skolgården kan definieras som attraktiv genom dess mångsidiga val av specifika aktiviteter. Samtidigt kan skolgården i viss mån bestå

av för mycket programmerad lek som inte alltid främjar barnens fantasi. Däremot kan barnen leka i skogen och har därför även tillgång till oprogrammerad lek. Det finns alltså många funktioner och upplevelsevärden på skolgården, så generellt anses skolgården ha en relativt hög variation. Som tidigare nämnts i kapitlet har skolgården dock en relativt liten yta och därför kan det upplevas trångt och rörigt med en så hög variation av element. Rosendals skola är också en grundskola bestående av många årskullar som blandas på skolgården. Många möjliga aktiviteter genom skolgårdens variation kan leda till en större gemenskap och blandning mellan olika klasser.

Upplevelsen av skolgården som en trygg och säker plats är svår att definiera, men lekutrustningen som används på skolgårdar ska idag enligt EU vara säkerhetsanpassade. Gårdens många rum kan också ge en upplevelse av avskildhet från den resterande gården. Stora delar av skolgården är avskild genom dess placering främst bakom skolan och framför skogen, vilket ger ett visst skydd från omgivningen. Skogen skulle potentiellt sett kunna upplevas som otrygg då den är stor och mindre bevakad än skolgården. En annan faktor som kan påverka skolgårdens trygghet är blandningen av årskurser som skulle kunna upplevas som otryggt för de yngre barnen.

Sammanfattningsvis pekar analysen av Rosendals skola på en relativt hög variation av element som främjar den sociala hållbarheten. Skolgårdens största problem är storleken som i vissa fall skulle kunna hämma andra faktorer såsom barnens utveckling av fysiska, kreativa och sociala egenskaper. På det stora hela finns det dock många ingångar till fysiska och sociala aktiviteter i och med att majoriteten av skolgården är baserad på programmerad lek. Denna typ av utformning kan tolkas vara en KFC- lekplats (Kit, Fence, Carpet) (Woolley & Lowe 2013:56). Lekutrustningen och övriga varierande element på skolgården lägger ett stort fokus på trygghet vilket förutom säkerhetsregler kan bero på föräldrars rädsla över barnen (Ibid). Därför finns det även andra utomstående faktorer som kan påverka det sociala hållbarhetsperspektivet. Sammanfattningsvis kan det konstateras att skolgården, utifrån de tre teman som har analyserats, uppnår en relativt hög social hållbarhet men med undantag för skolans brist på till exempel tillräckligt stor yta samt delaktighet. Detta faktum visar på att skolan är anlagd under en tid där hållbarhet är framträdande i samhällsplaneringen, men att den inte helt når en så pass hög social hållbarhet som den i dagens samhälle borde göra.

4. Diskussion

Studiens syfte var att undersöka relationen mellan samhällsplaneringsideal och social hållbarhet med fokus på skolgårdar inom städer. Detta för att få en ökad förståelse för hållbarhetsidealets betydelse för skolgårdarnas utformning i dagens samhälle. Med ett historiskt perspektiv över skolgårdarnas utveckling från 1950-talet fram till idag studerades även de ideal som varit framträdande i samhället med syfte att förstå dess funktion för skolgårdarnas utformning. Hur ideal och normer har påverkat skolgårdars utformning och sociala hållbarhet är något som påverkat skolor i hela Sverige. Utöver detta så har även ett ekonomiskt och miljömässigt perspektiv prioriterats över barnperspektivet samt det sociala perspektivet vid utformningen av skolgårdar (Ingelstam 2021:10 ; Finansdepartementet 2021:6). Alla dessa aspekter gör därför frågeställningarna mycket omfattande. I ett försök att undersöka detta har studien berört tre grundskolor i Uppsala. Detta gjordes genom att titta på olika element som kunde kopplas till idealen som varit aktiva under skolans anläggning. Med detta som underlag kunde det teoretiska begreppet social hållbarhet appliceras på skolorna för att förstå samhällsplaneringsidealens påverkan för skolgårdarnas mått på social hållbarhet.

Arbetets frågeställningar har besvarats genom den utförda litteratur- och arkivstudien som systematiskt ger en övergripande bild av de ideal som varit framträdande i samhället under de valda tidsperioderna. Dessa i sin tur applicerades på det empiriska materialet som använts för skolgårdarnas utformning. I och med detta gick det med analysen att utläsa till exempel ekonomiska förutsättningar, riktlinjer, arkitektoniska trender samt allmänna antaganden för barns lek i ritningarna och dokumentationerna för respektive skola. Detta var möjligt genom att dels titta på valda ytor för lek och rekreation och dels genom att studera uttalanden och dokumentering av skolgårdarna. Denna analys lade sedan grunden för att besvara nästa del av frågeställningen om hur samhällsplaneringsidealerna påverkat skolgårdarnas sociala hållbarhet. Verktöget som användes för att kategorisera det teoretiska begreppet social hållbarhet gjorde det möjligt att plocka ut särskilda sociala teman som respektive skolgård bidrog med. Teman såsom Tillgång och tillgänglighet, Samverkan och delaktighet samt Blandning och variation gick ibland att utläsa som direkt kopplade till samhällets rådande ideal.

4.1 Hållbarhetsutveckling och bristande barnperspektiv

Studien gav för oss ett oväntat resultat som visar på ett bristande barnperspektiv genom hela den undersökta perioden. Vi antog att det skulle ha funnits mer dokumentation och riktlinjer gällande skolgårdars utformning under historien eftersom att skolgårdar utgör en stor del av barnens uppväxt.

En röd tråd genom resultatet tyder på att skolgårdarna i viss mån alltid har underprioriterats på grund av att andra värden som exempelvis ekonomiskt intresse och funktion ansetts vara viktigare. Det har dock gått att utläsa att utvecklingen har gått mot det bättre med större fokus på exempelvis social hållbarhet, innehåll, variation, tillgänglighet och säkerhet. Skolgårdens utveckling från stor och öppen till mindre och med ett större innehåll tyder på en skillnad där den gått från att vara friare till att idag vara mer styrd. Båda dessa aspekter har sina för- och nackdelar inom olika aspekter, men tyvärr blir det ofta barnens välmående som påverkas när utformningen inte stöttar en social hållbarhet. Det kan alltså förutom att vara en fråga om ideal, normer och social hållbarhet, även vara en etisk fråga hur skolgårdarnas utformning påverkar barnens möjlighet till utveckling samt barnens livskvalitet.

Hållbarhet som helhetsbegrepp har blivit aktuellt i dagens samhälle och den sociala hållbarheten har blivit ett viktigare inslag i skolgårdarnas utformning med möjlighet till tryggare och sociala mötesplatser, mer varierad aktivitet, ökad tillgänglighet med mera. Studien visar dock på ett mönster i hur barnen har prioriterats inom samhällsplaneringen där barnens plats i planeringen ofta är bortglömd. Detta verkar bero dels på brist på kunskap om barns behov på skolgårdar vilket studien visat att det inte funnits mycket av, men också på grund av andra viktiga faktorer såsom ekonomiskt intresse med till exempel förtätnings konkurrens om mark (Jansson et al. 2016:97). Denna studie visar dock att kunskapen kring barns behov successivt ökat genom historien med ett helt nytt perspektiv på barnet som sin egen individ (Jansson et al. 2016:130), med sina egna rättigheter och med en egen talan (Unicef 2024). Trots barnkonventionen som står för att arbeta för barnens bästa finns det fortfarande brister. En av dessa brister är att barnen genom åren inte inkluderas i planeringsprocessen. Förutom detta syns också bristerna i skolgårdarnas utformning med för små friytor, vilket är en effekt av dagens samhällsplaneringsideal. Så trots den positiva utvecklingen finns det fortfarande brister i samhället där samhällsplaneringsidealen får gå före barnets bästa, något som visar på ett bristande barnperspektiv.

Ideal och normer har under historien påverkat skolgårdarna, men ibland på sätt som är svåra att identifiera endast genom analyser av ritningar och arkivmaterial.

Exempelvis finns det ett tydligt skifte i säkerhetstänket gällande skolgårdarna och dess utrustning, men det är svårt att endast observera genom ritningar. Däremot är de tre framstående idealen från de tre utvalda epokerna att avläsa där storlek, innehåll, vegetation med mera har påverkats. Idealerna kan ur ett perspektiv ses som förklaringen till dagens trender för skolgårdarnas utformning. Ytan minskar och mängd lekredskap ökar, något som grundar sig i förtätningssidealet men också kritik mot tidigare skolgårdar samt lagar och normer för hur barn ska leka. Sedan 1950-talet har synen på exempelvis friyta också varit en riktlinje som förändrats, men inte diskuterats eller setts som ett problem likt i dagens samhälle. Med fortsatt förtätning i dagens städer kommer detta troligen fortsätta att vara ett problem där barnens skolgårdar minskar i storlek.

Utifrån resultaten kan slutsatsen dras att det finns en koppling mellan samhällsplaneringsideal och social hållbarhet. Idealerna kan ur ett perspektiv ses som förklaringen till dagens trend för skolgårdarnas utformning. Ytan minskar och mängd lekredskap ökar, något som grundar sig i förtätningssidealet men också lagar och normer för hur barn ska leka. Detta i sig påverkar hur socialt hållbar en skolgård är. Viktigt att notera är dock att det kan finnas flera faktorer än ideal och normer som påverkar skolgårdarnas utformning. Exempelvis skulle kommunernas ekonomiska intressen, arkitektens egna intresse av utformning samt naturliga förutsättningar kunna påverka, men resultatet stödjer faktumet att skolgårdarnas utformning även speglar rådande samhällsplaneringsideal. En ytterligare slutsats kan dras att dagens skolgårdar har högre social hållbarhet än äldre skolor, utifrån analysen av det valda verktyget. Förutom att det direkt kan kopplas till att begreppet är relativt nytt visar det sig också vara ett resultat av dagens ideal om förtätning, säkerhetssyn och forskning kring barns behov. Detta betyder dock inte att äldre skolor inte haft en syn på sociala värden. Till exempel skulle det varit viktigare att under efterkrigstiden se till att det fanns skolor för alla barn att gå i än att skolgården skulle vara socialt hållbar. Detta är bara ett exempel men visar fortfarande på att det genom historien kan finnas orsaker till de val som gjorts.

I framtiden krävs mer forskning samt ett tydligare och stärkt regelverk gällande riktlinjer för att stärka skolgårdarnas utformning. Skolgårdarna är sociala mötesplatser för barn där de tidigt i åldrarna vill testa sina fysiska och sociala egenskaper och är därmed en viktig plats för att utveckla social kompetens. Ett större fokus på att skapa socialt hållbara skolgårdar kan bidra till trygga miljöer för barn att utvecklas på.

4.2 Reflektion över metoden

Metoderna: litteraturgenomgång och arkivstudie, anses ha varit lämpliga som metoder för utförandet av studien då det empiriska materialet möjliggjorde en analys som kunde svara på frågeställningarna. Det går dock att ifrågasätta båda metodernas trovärdighet och validitet. Vid litteraturgenomgången har källorna som använts granskats utifrån våra egna kunskaper om trovärdighet och relevans. Den avsatta tiden och storleken på arbetet påverkar bredden av litteratursökningen som kunnat genomföras. Litteraturen var viktig som underlag för att kunna utföra en analys, och därav påverkar den tidsmässiga begränsningen också urvalet av källor och därigenom resultatet av studien. Myndigheters validitet såsom Boverket kan också ifrågasättas då det är en myndighet som arbetar för staten. Rapporter som har publicerats kan ha präglats av politiska ideologier och ger då inte alltid en insyn i syftet bakom publikationen. Då publikationerna och besluten som har tagits har påverkats av den rådande politiken kan den trots detta användas i studien för att se hur det har skett en förändring i samhällsplaneringens ideal och riktlinjer genom åren.

Arkivstudierna är begränsade till den tillgång till dokument som varit möjliga att få tag på. I och med att författarna inte har en tidigare erfarenhet kring hur historiska dokument tas fram påverkar detta vilket material som kunnat väljas ut för analysen. Som stöd i detta arbete har en arkivarie varit med för att ta fram relevant kunskapsunderlag och på vilket sätt materialet relaterar till den historiska kontexten. Författarnas tidigare erfarenhet av arkivstudier påverkar även på vilket sätt det befintliga materialet har tolkats och analyserats, vilket i sin tur har präglat det resultat som tagits fram i studien. Inom humaniora är dock detta svårt att undvika, då metoder för analys av historiskt källmaterial oftast grundas på egen tolkning.

Eftersom att de äldre skolorna kan ha genomgått en förändring och då det i Gränbyskolans fall inte gått att hitta hur många elever som gick på skolan vid anläggning har därför inte varje skolas friyta per barn räknats ut. Detta gör det svårt att veta hur stora skolgårdarna faktiskt var, vilket är viktigt att ha i beaktning vid omnämning av friyta.

De slutgiltiga frågeställningarna ansågs relevanta för dagens samhälle i och med den stora utvecklingen av skolgårdar som har skett, samt samhällets stora hållbarhetsfokus. Frågeställningarna är även utmanande då de behandlar social hållbarhet men inte de resterande hållbarhetsaspekterna som miljömässig och ekonomisk hållbarhet. De teman som undersökts i studien och som främjar social hållbarhet kan i vissa fall gå emot dessa hållbarhetsaspekter.

När det kommer till insamling av material anser författarna att det finns en brist i dokumentationen om Rosendals skola. De äldre skolorna är väl dokumenterade och bevarade i stadsarkivet i jämförelse med materialet som gått att hitta digitalt och via kontaktpersoner till den nyare skolan. Detta skapar en kunskapslucka i den modernare skolans bakgrund vilket bör beaktas i analysen. Vidare kan det diskuteras om huruvida Rosendals skola är representativt för skolor byggda under ett förtätningsideal. Skolan har tillgång till Stadsskogen och en allaktivitetsyta, något som skulle kunna bidra till en ökad friyta per barn. Då få skolor har anlagts de senaste åren i Uppsala centrum samt att Rosendal som stadsdel har ett högt fokus på hållbarhet anses skolan ändå som relevant för studien.

Hänsyn bör tas till att endast tre skolor kunde undersökas på grund av studiens tidsram. Detta har påverkat hur mycket och vilken typ av information som inkluderats i resultatet och analysen. En jämförelse av ett större antal skolor skulle kunna ge ett bredare perspektiv och en större fördjupning inom ämnet. Rosendals skola visade på hög social hållbarhet utifrån vårt analysverktyg, men hade en annan skola valts ut för analys hade resultatet kunnat se annorlunda ut. Det faktum att författarna själva valt skolor för analys kan också kritiseras då valet av skolor påverkar resultatet. Då ingen av författarna kommer från Uppsala minskar tendensen till partiskhet då det inte funnits någon större förkunskap om hur de olika skolorna ser ut, men det är ändå värt att beakta.

Att applicera teorin om social hållbarhet på skolor från en tid innan begreppet var aktuellt kan i viss mån ses som problematiskt vid en jämförelse. Som resultatet visar så är social hållbarhet inte lika framträdande i äldre skolor som idag, vilket inte är förvånande. Social hållbarhet som fenomen, det vill säga att planera städer utifrån sociala värden såsom människors rättigheter och hälsa, anser dock författarna till denna studie inte vara en ny idé och är därför relevant i detta sammanhang. För att få en bättre förståelse för dagens ideal men också hållbarhet ur ett framtidsperspektiv anses det som viktigt att också se tillbaka i tiden för vilka tankegångar som funnits tidigare, och hur detta i sin tur påverkat samhället och därigenom också skolgårdar. Valet att skapa en egen definition och verktyg gällande social hållbarhet kan också kritiseras då detta kan skapa en vinkling av begreppet. Detta då verktyget har en direkt påverkan på det resultat som framtagits. Författarna har därför försökt vara tydliga med att verktyget är framställt specifikt för denna studie då social hållbarhet som begrepp är mycket omfattande och svårt att applicera i sin helhet utifrån den valda inriktningen på skolgårdar.

4.3 Framtida forskning

För fortsatta studier skulle platsanalyser av skolorna kunna genomföras dels för att få mer underlag för analysen samt undersöka hur skolorna har förändrats över tid. Intervjuer skulle också kunna ge en fördjupning om olika personers uppfattning av deras skolgårdar från barndomen. Detta för att få en uppfattning av hur det var att leka på skolgårdarna, vilket är svårt att förstå endast via granskningar av ritningar. Det kan även vara relevant att studera flera hållbarhetsfaktorerers påverkan på skolgårdarnas utformning.

Exempel på frågeställningar till vidare forskning:

- På vilket sätt har en specifik skolgårds utformning utvecklats från anläggning till idag i takt med samhällsplaneringens utveckling av ideal?
- Hur skulle social hållbarhet kunna appliceras vid planering av skolgårdars utformning i en större utsträckning?
- Vilka riktlinjer behövs för att bevara skolgårdars kvalitet i en förtätad stad?

Referenser

Almström, B. (1980). *Skolgård*. Barnmiljörådet.

Bergvall, P, I., Sjöberg, M. (2012). *Åratal - ur handikappshistorien*. 3:e upplagan. Handikapphistoriska föreningen.

https://media1.hhf.se/2015/03/aratal_ur_handikappshistorien.pdf

Boverket & Movium (2015). *Gör plats för barn och unga!* Upplaga: 1. ISBN (Tryck): 978-91-7563-263-6 ISBN (PDF): 978-91-7563-264-3.

<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga-bokversion.pdf>

Boverket (2015). *Boverkets allmänna råd (2015:1) om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*; BFS 2015:1. FRI 1.

<https://rinfo.boverket.se/BFS2015-1/pdf/BFS2015-1.pdf>

Boverket (2016). *Rätt tätt - en idéskrift om förtätning*. Dnr: 1523/2015. ISBN (Tryck): 978-91-7563-357-2. ISBN (PDF): 978-91-7563-358-9.

<https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/ratt-tatt-en-ideskraft-om-fortatning-av-stader-orter.pdf>

Boverket (2021). *Utemiljöns funktioner och innehåll*.

<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetssatt/skolors-miljo/byggnaden-och-utemiljon/utemiljons-struktur/utemiljons-funktioner/> [2025-02-21]

Boverket (2022a). *Deltagandebaserad samhällsplanering*.

<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/brottsforebyggande-och-trygghetsskapande-atgarder/hur-har-andra-gjort/deltagarbaserad-samhallsplanering/> [2025-02-21]

Boverket (2022b). *Skolgårdarnas ytor fortsätter att minska*.

<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/barns-och-ungas-utemiljo/nationell-kartlaggning-visar-att-skolgardarna-krymper/> [2025-02-05]

Boverket (2022c). *Social inkludering och plats för möten*.

<https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/halsa-forst/social-inkludering/> [2025-02-21]

- Boverket (2023a). *Friyta för lek och utevistelse för förskolor och skolor*.
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/krav-pa-byggnadsverk-tomter-mm/krav-pa-tomter/friyta-for-lek-och-utevistelse-for-forskolor-och-skolor/> [2025-02-21]
- Boverket (2023b). *Barnkonventionen försvarar barns rättigheter i den byggda miljön*.
<https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/barnkonventionen/rattigheter/> [2025-02-21]
- Eken, A., Magnusson, J., Hildesson, A., Molnar, S., De Fine Licht, K. (2019). *Rätt verktyg för jobbet? En översikt över verktyg för social hållbarhetsanalys i städer*. (2019:1). Mistra Urban Futures.
<https://www.mistraurbanfutures.org/sites/mistraurbanfutures.org/files/Eken.mfl-Report-2019-1.pdf>
- Engquist, E., Larsson, C., Pelin, K. (2012). *Stadens rumsliga påverkan på hälsa*. Kommission för socialt hållbart Malmö. <https://docplayer.se/28426819-Stadens-rumsliga-paverkan-pa-halsa.html>
- European Environment Agency (2006). *Urban Sprawl in Europe, the Ignored Challenge*. (EEA report, 10/2006). European Commission: Joint Research Center.
https://www.eea.europa.eu/publications/eea_report_2006_10/eea_report_10_2006.pdf/view
- Finansdepartementet (2021). *Den hala tvålen. Verktyg och metoder för social hållbarhet i fysisk planering och stadsutveckling*. (Fi2021/01533). Regeringskansliet.
<https://www.regeringen.se/contentassets/3d6ae840c00f4b159294c8e986b56a04/den-hala-tvalen--verktyg-och-metoder-for-social-hallbar-i-fysisk-planering.pdf>
- Gatu- och samhällsmiljönämnden (2019). *Riktlinjer för lekmiljöer på allmän plats i Uppsala kommun*. Dnr: GSN-2019-1054.
<https://www.uppsala.se/contentassets/3422bde4df024a758a8b12f9cc234547/riktlinje-for-lekmiljoer-pa-allman-plats-i-uppsala-kommun.pdf>
- Globala målen (2024). *Mål 11: Hållbara städer och samhällen*.
<https://globalamalen.se/om-globala-malen/mal-11-hallbara-stader-och-samhallen/> [2025-03-10]
- Habibi, S., Asadi, N. (2011). *Causes, results and methods of controlling urban sprawl*. (21). Procedia Engineering. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2011.11.1996>

- Hansson, M. (2005). *Trädgårdskonsten*. Artikel ur Signums svenska konsthistoria. Band 13. Konsten 1950-1975. Signum. <https://docplayer.se/28426819-Stadens-rumsliga-paverkan-pa-halsa.html>
- Ingelstam, P, M. (2021). *The UN Convention on the Rights of the Child in relation to planning*. Chalmers tekniska högskola. Arkitektur och samhällsbyggnadsteknik. <https://hdl.handle.net/20.500.12380/303860>
- Jansson, M. (2008). *Children's Perspectives on Public Playgrounds in Two Swedish Communities*. Children, Youth and Enviroments. 18(2), 89-109. <https://www.jstor.org/stable/10.7721/chilyoutenvi.18.2.0088>
- Jansson, M., Ahlklo, Å.K., Norén-Björn, E., Nolin, C., Bucht, E., Bodelius, S., Kristensson, E. (2016), *Plats för lek - Svenska lekplatser förr och nu*. Svensk Byggtjänst. 34-55, 72-93, 94-113, 128-147.
- Konsumentverket (2019). *Regler för lekplatser och lekredskap*. Konsumentverket. <https://stpubshop.blob.core.windows.net/publikationer/regler-lekredskap-lekplatser-konsumentverket.pdf>
- Kungl. Skolöverstyrelsen (1955). *Skolbyggnader, anvisningar och bestämmelser angående byggnadsföretag för skolväsendet*. Kungl. Skolöverstyrelsens skriftserie ; 20. 1955. Stockholm.
- Kylin, M & Bodelius, S. (2015). *Riktlinjer för lek? Svenska kommuners arbete med planering av platser för barn*. Rapport 2015:21. <https://res.slu.se/id/publ/67478>
- Larsson, A., Norlin, B., Rönnlund, M. (2017). *Den svenska skolgårdens historia: Skolans utemiljö som pedagogiskt och socialt rum*. Nordic Academic Press.
- Mistra urban futures (u.å.). *Mistra Urban Futures har ombildats*. <https://www.mistraurbanfutures.org/sv> [2025-03-06]
- Nationalencyklopedin (u.å:a). *folkhemmet*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/folkhemmet> [2025-02-19]
- Nationalencyklopedin (u.å:b). *tillgänglighetsanpassning*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/tillgänglighetsanpassning> [2025-02-21]

Nationalencyklopedin (u.å:c). *trygg*. <http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/trygg> [2025-02-21]

Naturvårdsverket (u.å.). *Agenda 2030 och globala hållbarhetsmålen*.
<https://www.naturvardsverket.se/om-miljoarbetet/agenda-2030-och-globala-hallbarhetsmalen/> [2025-02-11]

Nolin, C. (2022). *Välfärdssamhällets vardagslandskap under press*. Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 82. 82-101. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-491604>

Plan- och byggnadsnämnden (2021). *Redogörelse för friytan*. Dnr PBN 2021-001969

Pohjanen, K. (2008). *Gränbyskolan firar 40-årsjubileum*.
<https://www.unt.se/nyheter/uppsala/artikel/granbyskolan-firar-40-arsjubileum/r1pgoqxr> [2025-02-12]

Ramboll (2024). *Utrustningsförteckning*. Projektnummer: 572 30 001

Regeringskansliet (u.å.). *Barnkonventionen som svensk lag*.
<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/barnkonventionen-som-svensk-lag2/> [2025-01-24]

Seeger, I. (1985). *Folkskolehus i Uppsala stad från 1830 till 1970-talet*. Rapport om skolbyggnader i Uppsala kommun, del 1. Stadsarkivets skriftserie, 2.

SFS 1987:10. *Plan- och bygglag*. Socialdepartementet.

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. Landsbygds- och infrastrukturdepartementet SPN BB.

Socialstyrelsen (2020). *Barnets rättigheter och barnkonventionen*.
<https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/barn-och-unga/barnets-rattigheter-och-barnkonventionen/> [2025-02-11]

SOU 1970:1. *Barns utemiljö*. Civildepartementet

Statistikmyndigheten (2015). *Urbanisering - Från land till stad*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2015/Urbanisering--fran-land-till-stad/> [2025-01-23]

- Statistikmyndigheten (2016). *Rekordår och kriser – så har BNP ökat och minskat*.
<https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2016/bruttonationalprodukten-bnp/>
[2025-01-23]
- Stockholms stad (2021). *Lekplats och plaskdamm i Traneberg*.
<https://stockholmskallan.stockholm.se/post/20379> [2025-03-06]
- Stockholms stad (2024). *Miljonprogrammet*.
<https://stockholmskallan.stockholm.se/teman/staden-vaxer/miljonprogrammet/>
[2025-01-23]
- Ström, L., Molnar, S., Isemo, S. (2017). *Social hållbarhet ur ett samhällsplaneringsperspektiv – en kunskapsöversikt*. (2017:4). Mistra Urban Futures.
<https://www.mistraurbanfutures.org/sites/mistraurbanfutures.org/files/Rapport-2017-4.pdf>
- Sveriges riksdag (1950). *Kungl. Maj:ts proposition nr 70*. Proposition 1950:70.
- Unicef (2024). *Barnkonventionen*.
https://unicef.se/barnkonventionen?utm_source=google&utm_medium=cpc&utm_campaign=Grants_dsa&utm_content=fixed_url&CID=06345&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAhvK8BhDfARIsABsPy4jZvpwdJ_yXpcCGErufpFYXcVFQ8k-qfotE_uiptfflbiEsrx6P9EaApz5EALw_wcB [2025-02-04]
- Uppsala kommun (2022). *Första spadtaget*.
<https://rosendalsskola.uppsala.se/omskolan/forsta-spadtaget-till-den-nya-skolan/>
[2025-02-24]
- Uppsala kommun (2024a). *Ny skola i Rosendal där lärande möter aktivitet och natur*.
<https://www.uppsala.se/kommun-och-politik/nyheter-och-pressmeddelanden/2024/ny-skola-i-rosendal-dar-larande-moter-aktivitet-och-natur/#:~:text=Rosendals%20skola%20invigdes%20idag.%20I%20skolan%20finns%20inspirerande,en%20viktig%20del%20av%20den%20v%C3%A4xande%20stadsdelen%20Rosendal.> [2025-02-20]
- Uppsala kommun (2024b). *Rosendals skola: Verksamhet och klasser*.
<https://rosendalsskola.uppsala.se/verksamhet/> [2025-02-21]
- Uppsala kommun (u.å.). *Befolkningsutvecklingen i Uppsala kommun från år 1920 och framåt*.

<https://www.uppsala.se/contentassets/f09f9e6b994f41408c66064a2da8470b/befolkningsutveckling-uppsala-stad-och-kommun-exkn1920-2017.pdf> [2025-03-10]

Uppsalahem (u.å.). *Vår historia*. <https://www.uppsalahem.se/om-oss/agare-och-organisation/var-historia/> [2025-03-10]

Von der Lehr, N. (2024). *Ny manual för att utvärdera effekter av förtätning av stadsmiljöer*.
<https://www.slu.se/forskning/kunskapsbank/miljoanalys/fortatningsmanual/> [2025-03-10]

Wohlin, H. (1961). *Barn i stad D.2, Barn och bilar - en studie i tre delar av barns utelek och trafiksäkerhet i nya bostadsområden*. s.n, Stockholm.

Woolley, H. & Lowe, A. (2013). *Exploring the Relationship between Design Approach and Play Value of Outdoor Play Spaces*. *Landscape Research*. 38 (1), 53-74.
<http://dx.doi.org/10.1080/01426397.2011.640432>

World Commission on Environment and Development (WCED) (1987). *Our common future*. Oxford: Oxford University Press.

Åkerblom, P. (2007). *Skolträdgården- ett smultronställe i bildningens tjänst*. I:
Abukhanfusa, K. (red.) *Gröna arkiv- med Linnés ögon och andras*. Riksarkivet, Stockholm. 114–127.

Otryckta källor:

Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym A1:1

Byggnadskommittén för Almtunaskolans arkiv, Volym F1:3

Gränbyskolans samarbetsnämnd (1970). *Yttrande över förslag till utformning av Gränbyskolans skolgård*. Inklusive bilaga.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Frida Lörn hag har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☒ JA, jag, Linn Berglund har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.